

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
Кафедра культурології**

КОВАЛЬЧУК БОГДАН ВІТАЛІЙОВИЧ

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ АРХІТЕКТУРИ В УКРАЇНІ

Спеціальність: 034 «Культурологія»

Освітньо-професійна програма Культурологія

Робота на здобуття освітнього ступеня «Бакалавр»

Науковий керівник:

ПРИГОДА-ДОНЕЦЬ ТАМІЛА МИКОЛАЇВНА,

кандидат філософських наук,

доцент кафедри культурології

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри культурології

від _____ 202_ р.

Завідувач кафедри

(_____) Москвич О. Д.

(підпис)

ПІБ

ЛУЦЬК – 2024

Анотація

Ковальчук Б. В. Тенденції розвитку екологічної архітектури в Україні.

У роботі досліджено основні тенденції в екологічній архітектурі та містобудуванні в Україні. Розглянуто особливості становлення екологічного мислення у ХХ столітті, зумовленого техногенними чинниками, урбанізацією, дегуманізацією, що приводить до трагічного дисбалансу між людиною і біогеосферою. Увага звертається на необхідність екологізації сучасної культури, активізації екоцентричних принципів суспільної та індивідуальної свідомості. Проаналізовано органічні ідеї в сучасній архітектурі: проекти Ф. Райта, А. Аалто, аркологічна концепція поєднання архітектури та екології П. Солері (Аркуосанті), С. Боєрі («Вертикальний ліс»), Ж. Фреско («Венера»), інноваційні енергозберігаючі проекти будівель, житлових комплексів, міст («місто в місті», «розумне місто», концепція сталого розвитку) як альтернативних варіантів до традиційних підходів.

Аналізується феномен екологічних поселень в сучасній культурі. Екопоселення - це різного типу невеликі поселення людей, що свідомо організовуються у спільноти (комуни, хутори, екосела) на основі екологічного проживання у гармонії з довкіллям, заняття сталим господарюванням, впроваджують енергоефективні (альтернативні) технології, екологічний транспорт, організовують життєвий цикл як закриту екосистему, здатну задовільняти усі вітальні потреби. Зазначається, що актуальні екопоселення характеризуються високим рівнем самоорганізації (соціократією), здатні до ефективного вирішення економічних питань, створення комфортних житлових умов, зеленого простору, пермакультурного дизайну.

Проаналізовано екологічну природу традиційної української архітектури, екоцентричний характер української ментальності, необхідність використання давніх екологічних практик у сучасному будівництві, екологізації світогляду. Україна освоює закордонні практики зеленої архітектури, екопоселень,

інтегрується у міжнародні екоспільноти, стає активним учасником екологічних рухів. Виявлено, що екопоселення в ситуації війни демонструють стійкість і загартованість, здатність координувати допомогу ВПО, розвиватися, формувати екологічні цінності у контексті органічного землеробства, ресурсоощадливих технологій, альтернативної енергетики. Перспективи екоспільнот спрямовані у розвитку ідей мережевого суспільства, карбонної економіки, адаптивних компетентностей, що стає джерелом прогресивного досвіду для світових екоруху.

Ключові слова: *органічна архітектура, екологічна архітектура, екопоселення, екоспільнота, екологія, екоцентризм, екологізація.*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ	
1.1.Екологічне мислення в умовах техногенної цивілізації.....	5
1.2.Органічні ідеї в сучасній архітектурі.....	15
РОЗДІЛ 2. ФЕНОМЕН ЕКОЛОГІЧНОГО ПОСЕЛЕННЯ У ХХ СТОЛІТТІ	
2.1.Екологічні поселення: світовий досвід.....	26
2.2.Екоспільноти в Україні.....	33
2.3.Екоспільноти в умовах війни. Перспективи екопоселень в Україні.....	44
ВИСНОВКИ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56

ВСТУП

Актуальність дослідження. Екологічна проблематика набула особливої актуальності впродовж ХХ століття. Техногенний вектор розвитку цивілізації, стрімкий науково-технічний прогрес, активне, подекуди агресивне, втручання людини у довколишній світ, споживацьке ставлення до природи, урбанізація, ідеалістична впевненість у глобальних перспективах людства (і водночас екзистенційний відчай і страх від втрати певної точки опори у світі) стали важливими чинниками масштабної екологічної кризи. Така ситуація спричинила появу численних стратегій вирішення цих екологічних проблем у різних сферах соціокультурної реальності.

Органічні тенденції в архітектурі, пошук екологічних практик життя у місті й особливо за його межами, звернення до давніх традиційних форм взаємодії з природою, збалансоване господарювання, ресурсозберігаючі технології - серед основних тенденцій екологічної культури, яка набуває все більшого значення.

Тому звернення до екологічних ідей у будівництві, етика зеленої архітектури, феномен екопоселень, їх становлення у світі та в Україні, особливо в умовах війни – актуальна і важлива тема для культурологічного осмислення.

Мета роботи - окреслити основні тенденції екологічної архітектури та екологічних поселень, зокрема в Україні. Досягнення мети зумовлює вирішення наступних завдань:

- дослідити основні ідеї становлення екологічного дискурсу сучасної культури;
- окреслити тенденції екологічної парадигми в архітектурі ХХ-початку ХХІ століть;
- проаналізувати процес становлення екологічних поселень у світі;

- виявити традиційні та інноваційні чинники екоспільноти в Україні;
- з'ясувати актуальну ситуацію (в умовах війни) та перспективи екомережі в Україні.

Об'єкт дослідження – екологічний дискурс сучасної культури.

Предмет дослідження – екологічні тенденції в архітектурі та екопоселеннях у світі та в Україні.

Елементи наукової новизни. У бакалаврській роботі досліджено особливості сучасного екологічного мислення, органічні тенденції в архітектурі, екологічну природу традиційної української архітектури, екоцентричний характер української ментальності, необхідність використання цих екологічних практик у сучасному будівництві та суспільній організації. Уточнено, що феномен екопоселень в Україні, становлення яких відбувалося в останні десятиріччя, виявився ефективним і перспективним в умовах війни і може слугувати передовим досвідом для закордооних екоспільнот.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали та результати дослідження можуть бути використанні при підготовці до навчальних дисциплін із сучасної культури, екологічної культури, культури постмодерну, урбаністики та інших, пов'язаних із екологічними проблематикою. Бакалаврська робота сприяє становленню екологічної свідомості, спонукає до збалансованого споживання, бережливого ставлення до природи, виробленню екологічних звичок у буденному житті.

Апробація дослідження. Тези, підготовані на основі матеріалів бакалаврської роботи, видані у збірнику матеріалів ІХ Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми розвитку українського та зарубіжного мистецтв: культурологічний, мистецтвознавчий, педагогічний аспекти» (24-26.05.2024).

РОЗДІЛ 1

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО ЕКОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

1.1. Екологічне мислення в умовах техногенної цивілізації

Сучасний світ можна охарактеризувати не лише численними науковими дослідженнями, технологічними здобутками, що кардинально змінили як культуру загалом, так і життя пересічної людини. Існуюча цивілізація породила велику кількість проблем, пов'язаних із довкіллям, що ставить під загрозу не лише навколишнє середовище, а й існування самої людини, торкається навколосемного (космічного) простору.

Якщо занурюватися у тему історично, то слід зазначити, що у західноєвропейській науці екологічні теми починають підніматися приблизно 200 років тому. Новочасне Просвітництво, початки формування науко- і техноцентричного світогляду, індустріальний прогрес, географічні відкриття, урбанізація сприяють формуванню картини світу, де переважають інтереси, потреби і бажання людини, її домінування над природою і прагненням пізнати і підпорядкувати собі її закони. Впродовж ХХ століття проблеми лише наростали, що, зрештою, приводить до глобальної екологічної кризи.

Науково-технічний, технологічний прогрес спонукає сутнісну зміну місця людини у світі, зміщує світоглядні полюси взаємодії людини і природи: якщо первісна людина завдавала довкіллю малопомітний вплив, по суті, вписуючись у природний обіг і не протиставляючи йому власні потреби, то з часом цивілізація потужно нарощує вплив та активне втручання у природне середовище. Виникає ілюзія, що людина – господар світу, а природа покликана служити людським інтересам і планам. Як казав відомий радянський вчений-селекціонер Мічурін: природа – не храм, а майстерня, і людина у ній господар. Критикуючи

раціоцентричні наративи, О. Соболю писала: «Зарозумілий антропос за доби Модерну перетворюється на гігантську силу Історії, яка інтенсивно зростає здатна здійснити не лише перетворення загальнопланетарного масштабу, а й дестабілізувати основу основ людського існування в космосі – геобіосферу» [35, с. 32].

Екологічна криза, що на сьогодні має глобальний характер і ставить на межу виживання не лише природні ресурси і навколишнє довкілля, а сам вид людини розумної, спричинена наступними факторами:

- «а) стрімко зростаюча чисельність населення;
- б) поява атомної енергетики;
- в) розробка та створення озброєння нового типу, здатного знищити все живе;
- г) супутникові та комп'ютерні технології» [24].

Екологічні проблеми торкаються практично усіх процесів сучасної цивілізації. І цей чинник має дедалі більший вплив, спричиняючи зміни в усіх сферах і явищах на глобальному рівні і в індивідуальному існуванні окремої людини.

Історія екології як науки змінювалася в силу нагромадження людством проблем, пов'язаних передусім із навколишнім середовищем, з появою явних суперечностей різного характеру між природнім і власне людським існуванням. Чи не вперше в західноєвропейській філософській традиції про цю проблему заявив французький філософ Ж.-Ж. Руссо. Він запропонував поняття природної людини, цілісної від природи, і яка від природи є справедливою, доброю, чесною, здоровою. У такому природному стані усі люди рівні і вільні, ніякі суспільно зумовлені обмеження не повинні відігравати суттєвої ваги. Руссо навіть кидає заклик: назад до природи, вбачаючи більшість соціальних проблем породжених саме від'єднанням від природи і природнього існування. Звичайно, це була гіпотеза, котра покликана була презентувати суспільству шлях до соціальної справедливості

і спільного блага без конфліктів, воєн і революцій [32]. На відміну від попереднього домінування ідеї божественного походження усіх благих якостей людського індивіда як даності і як перспективи, тут бачимо припущення про пошук позитивного виміру людини у її органічності і природності. Ідеї Руссо були, швидше, утопією про ідеальну природну людини, все ж, вони стали частиною екологічного мислення, що розвивалося у наступні століття.

Широке світоглядне поле екологічної свідомості, яка формується в останні десятиліття, неможливе без філософських ідей українського вченого В. Вернадського про ноосферу (з грец. Νόος — «розум» і σφαῖρα — «сфера», тобто сфера розуму). Ці концепти стали основою для філософського напрямку в США інтрономенталізм, пізніше відомого під назвою екологізм. Вчення про ноосферу (антропосферу, біотехносферу) включає концепції про біосферу, живу речовину, еволюцію біосфери у ноосферу. Ноосфера – це «сфера людської думки» (В. Вернадський), котра подібно до виникнення біологічного життя, що змінило геосферу, впливає на неживу і живу форми матерії. Людина, людська думка, людська діяльність впливають на процес розвитку біосфери. У процесі розвитку Земля, за вченням Вернадського, проходить три стадії: геосфера (нежива природа), біосфера (жива природа) і ноосфера, що утворюється сукупністю усіх розумів людей, що взаємодіють. По суті, ноосфера – це поєднання природи і культури, що витворюють активну і потужну силу Землі. В умовах сучасної глобальної екологічної загрози саме ноосфера зусиллям її чинників може стати стратегічною та свідомісною основою для виживання людства і планети. «Біосферна цивілізація базується на традиційних технологіях, застосування яких несе загрозу деградації біосфери та постіндустріального суспільства. Ноосферна цивілізація, до побудови якої слід прагнути, базується на "розумних" технологіях (ноотехнологіях). Їх застосування може забезпечити сталий розвиток ноосфери, у тому числі сталий розвиток нооспільноти. А поки що доводиться констатувати, що загроза фізичному виживанню людства існує» [18].

Екологія як наука формувалася і формується на основі майже 70 галузей знань, тому різні її аспекти можуть бути розглянуті у контексті багатьох наук природничого і гуманітарного циклу. І якщо спочатку вона лише вивчала і констатувала причини природніх явищ, то згодом вона набула функцій прогнозувати наслідки впливів людини на навколишнє середовище і напрацьовувати стратегічні програми по запобіганню та вирішенню екологічних проблем різного рівня.

Ще одним важливим моментом становлення екологічної свідомості та екологічної культури стало формування у 50-х роках ХХ століття перших екологічних рухів та екологічних спільнот. Вони були стихійні, ситуативні, викликані конкретними проблемами (небезпечні виробництва, накопичення шкідливих речовин у продуктах харчування, забруднення хімічними відходами питної води, інше) і збирали дуже малу кількість активістів. Ці спорадичні екологічні акції з часом переросли у потужні екологічні проекти і навіть політичні партії з владними амбіціями. Як пише О. Паламарчук, аналізуючи основні етапи та тенденції процесу становлення екологічної свідомості, витоки глобальних екологічних проблем «лежать у самій людині, в тих міфах, які вона сформувала за роки свого панування над природою. Перший міф – це уявлення про „людину розумну”, тобто про себе, як вище досягнення еволюції. Другий міф, значною мірою випливає із першого – про невичерпність природних ресурсів, які людина використовує для задоволення своїх потреб. Нарешті, третій міф – це віра у здатність вирішення всіх можливих проблем, включаючи екологічні, технічними засобами» [26]. Такий прагматичний і людиноцентричний підхід ігнорує негативний і почасти катастрофічний вплив людської діяльності на природу. Домінування антропогенного чинника у світі потребує докорінного переосмислення загальноприйнятих імперативів і світоглядних орієнтирів з теоретизування в об'єк-су'єктному дискурсі, де людина – активний споживач природних ресурсів, на суб'єкт-суб'єктну взаємодію людини і довкілля, діалогічну

модель комунікації. У цьому сенсі важливо звернутися до міфологічного світогляду, цілісного бачення міко- і макрокосмосу, переживання універсуму як єдиного живого організму.

З 50-60-х років ХХ століття впроваджуються системні підходи до вивчення екосистем. Значно прискорили і вдосконалили ці процеси використання перших комп'ютерів, з допомогою котрих розроблялися моделі для вивчення певних природних явищ, спостереження за ними, прогнозування подальших змін і наслідків. Це зумовило звернення до ідей В. Вернадського, що випередили свій час. Біосфера, анропосфера, техносфера утворюють динамічну екосистему, існування якої визначається і регулюється фундаментальними екологічними законами балансу речовини і енергії.

З розвитком і пришвидшенням науково-технічного прогресу, холодною війною, гонкою озброєнь, вдосконаленням атомної, ядерної, хімічної і біологічної зброї, освоєнням космосу у глобальному світоглядному ландшафті формується розуміння крихкості планетарної і локальних екосистем, залежність їхньої витривалості від людської діяльності, духовної зрілості, усвідомленості. Саме глобальні загрози сприяють необхідності активних зусиль для збереження природи і довкілля. Це був період становлення багатьох міжнародних організацій по охороні і збереженню довколишнього середовища, що об'єднували найбільших споживачів енергії і природних ресурсів. З резолюції Генеральної Асамблеї ООН і ЮНЕСКО, прийнятих у грудні 1968 року, певні ідеї були інтегровані в рішення Стокгольмської конференції 1972 р. («Декларація принципів»). На конференції ООН в Ріо-де-Жанейро (1992 р.) була прийнята «Декларація по навколишньому середовищу і розвитку», узгоджена з 179 урядами. Ці документи визначали права і обов'язки країн у справі забезпечення розвитку цивілізації і добробуту людей [13]. 6-7 квітня 1968 року в Римі. Був заснований Римський клуб. Він належить до найвідоміших центрів світової футурологічної думки. Був створений за ініціативою західних вчених А. Печчеї та А. Кінга як міжнародна неурядова організація, не пов'язана з

політичними партіями, класами, ідеологіями, що об'єднує до ста відомих учених, управлінців, підприємців, політичних діячів з різних країн світу. Перед клубом були поставлені дві основні цілі. Перша - сприяти усвідомленню ускладнень що виникли перед людством; друга - шляхом впливу на суспільну свідомість, сприяти виправленню нинішньої ситуації. Вперше членами Римського клубу була запропонована методологія оцінювання можливостей природи не взагалі, не просто з точки зору потреб розвитку суспільства, а з позиції врахування можливостей природи витримати антропогенний тиск, який в ХХ ст. особливо зростає. Члени Римського клубу наголошували на існуванні реальних екологічних меж в науково-технологчному розвитку людства. Вони дійшли висновку, що глобальність екологічних проблем потребує для їх розв'язання колективних зусиль людства, об'єднання держав і народів [31].

Людина позиціонується як така, що здатна формувати своє майбутнє як базовий елемент соціальної еволюції. У такому контексті складається новий дискурс прогнозування і бачення перспектив — «нормативний, базовий алгоритм якого розгортається не від сьогодення до майбутнього, а від майбутнього до сьогодення. У цьому контексті Римський клуб дотепер особливу увагу приділяє проблемам, пов'язаним із нинішніми й майбутніми суперечностями в системах „суспільство – природа” і „людина – суспільство”» [9].

Проблема ефективності цих програмних документів та глобальних організацій сьогодні є відкритою. Слід зазначити, що зусилля по охороні довкілля не обмежуються прийнятими і затвердженими на міжнародному рівні документами, проєктами, програмами. Передусім йдеться про зміну індивідуальної свідомості людини і трансформацію мислення певних спільнот і людства загалом. Питання бережного ставлення до природи – не абстрактна гуманістична теза, міфологема чи теософська концепція. Ідеї про гармонійну єдність людини і світу, про діалогічну взаємність і взаємодію людини і природи, про відповідальність перед планетою і космосом за свою діяльність повинні стати життєвим принципом, екзистенційним

кредо кожної людини, а не паперовою декларацією. Антропогенна активність має базуватися на етичних принципах перетворення довколишнього середовища, а не споживацького чи домінуючого ставлення. Людина має визнати, що вона – частина екосистеми, а не її повелитель і господар. Члени Римського клубу вважали, що на цьому етапі взаємодії людини і природи, в індустріальну епоху виникає потреба розробити єдину глобальну екологічну стратегію людства. Йдеться про необхідність контролю за екологічною ситуацією, про регулювання споживання ресурсів в умовах стрімкого енергомісткого індустріального розвитку, про збереження здорового життєвого середовища для людського існування. «Втім, головне знайти такі форми діяльності людини в природі, які б не зашкодили подальшому існуванню як людини, так і природи. Не можна зупинити науково-технічний прогрес. Отже, треба зменшити негативний техногенний тиск на природу» [24].

Динаміка світоглядних трансформацій кінця ХХ-початку ХХІ століть спонукає становлення і розвиток екологічної культури, екологічної свідомості, екологічного мислення, екологічної освіти. Тобто у багатоманітності чинників сучасної техногенної цивілізації поруч з інформатизацією, екоцидним фактором, війною, численними військовими конфліктами чільне місце займає моральна сфера культури. Звичайно, оглядаючи актуальну соціокультурну ситуацію – жорстку, прагматичну, утилітарну - важко віднайти місце реальним етичним цінностям та чесній етичній експертизі усього, що відбувається. Як не дивно, це лише підтверджує цю тезу. Моральний фактор, як пише О. Соболев, може свідчити про «досягнутий цивілізацією рівень зрілості соціально-етичної і морально-гуманістичної свідомості, від якого залежить саморозуміння сенсу людського життя» [Соболев, с. 48]. Тому йдеться про потребу екоцентричного світогляду, де у центрі – не просто природа, навколишнє середовище, космічний простір, тобто весь ареал людського існування та освоєння простору, передусім про єдність і гармонійний розвиток людини і світу – макрокосмосу і мікрокосмосу, «що є

елементом єдиної системи; метою взаємодії з природою має стати максимальне задоволення як потреб людини, так і природи, а характер взаємодії має визначатися екологічним імперативом: правильним і дозволеним є те, що не руйнує екологічну рівновагу; етичні норми і правила однаковою мірою мають поширюватися на взаємодію як між людьми, так і зі світом природи» [26].

Сьогодні екологічний дискурс універсалізується, стає важливим елементом різноманітних концепцій і моделей збалансованого й усвідомленого співіснування у багатьох сферах соціокультурної реальності. Так, у 60-і роки формується акустична екологія. У Ванкувері (Канада) в університеті Симона Фрейзера завдяки Р. Шеферу і його колективу проводяться перші дослідження Звукового ландшафту. Основні проблеми, які піднімає ця організація, - це зміна сприйняття і розуміння звукових систем навколишнього середовища, антропологічний ефект еволюції урбаністичних звукових ландшафтів, акустичного перевантаження сучасних мегаполів, технологічні маніпуляції з допомогою звукового матеріалу [52]. Цінність цих досліджень полягає у тому, що вони позиціонують акустичну, у тому числі музичну, реальність як важливий фактор формування сучасної культурної реальності і як поле антропогенних маніпуляцій, що спотворює сприйняття довкілля, формує паталогічну звукову картину світу, гіпертрофуючи певні звукові сигнали чи, навпаки, обнуляючи природну музику, пропонуючи натомість штучну технологічну звукову реальність.

Актуальна дійсність демонструє, наскільки паталогічними є існуючі принципи функціонування індустріального раціоцентрованого суспільства, і що змушує соціум до визнання необхідності екологічної (екоцентричної, етикоцентричної) культури. Культивує розум, раціональне знання, інтелектуальну логіку, людина непомітно стає залежною від розумово сформованої реальності, що протиставлена природі. Тому етична культура на сьогодні є оптимальною моделлю подолання цього дисбалансу і невід'ємним компонентом соціального буття. Йдеться як про суспільний, так і про індивідуальний вимір цієї

трансформації. Лише особистісна моральна позиція, екологічна свідомість окремої людини, її моральна поведінка, конкретне духовне зусилля можуть стати одним із багатьох кроків для формування загальної екологічної культури. Природа, органічне середовище – первинна і базова потреба людини у світі у сенсі безпосереднього локусу існування і в планетарному контексті. Глобальний пафос таких тез зумовлений масштабом екологічних проблем. Етика відповідальності кожної людини за живу природу сьогодні є однією з фундаментальних загальнолюдських ідей, присутніх у філософсько-культурологічній концепції, до прикладу, А. Швейцера. Принцип загальної вітальної відповідальності, будучи антитезою споживацьким ідеалам, передбачає моральні цінності людини як частини природного цілого, де заборона «не вбий» має стосуватися не лише ближнього, а й екосистем, усього довкілля. Тобто, екологічна етика розширює діапазон пануючих моральних принципів на ставлення людини до природи, до самої себе як природної істоти, виробляючи моральні норми її поведінки в різноманітних ситуаціях, нову ментальність стосовно навколишнього середовища і самої себе у ньому. Тому найважливішою для екологічної етики є проблема "пробудження" людини, тобто вироблення відповідного ставлення людини до самої себе, до собі подібних та до природи. Йдеться про самосвідомість людини, її здатність до свідомого вибору між протиставленням себе навколишньому середовищу та єдність з ним, розуміння діяльності людини як її природного розвитку» [23]. Сучасний екологічний стан Землі спонукає людину не просто плекати гуманістичні перспективи свого існування у світі, а й осмислювати етичні виміри органічного нерозривного взаємозв'язку з природою і космосом як першоосновою людського життя. А. Швейцер, лікар-місіонер, Нобелівський лауреат, тлумачить етику як відповідальність за все живе. Він сам, поселившись в Африці, присвятив своє життя лікуванню, освіті й охороні навколишнього середовища. Його життя – приклад екологічної відповідальності, «благоговіння перед життям», що формується в особливому моменті наближення етики

самозречення, усвідомленої аскези та етики самовдосконалення. Важливо – «сам факт життя, а не знання про світ. Принцип "благоговіння перед життям" є своєрідним "фільтром", через який пропускаються негативні наслідки цивілізацій, і здійснення гуманістичних ідеалів бачиться не в соціальних метаморфозах, а в особистих зусиллях окремих людей, скерованих на покращення природи людини» [23]. Тобто майбутнє – за розвиненою особистістю з високою екологічною культурою та усвідомленим ставлення до життя. Йдеться не лише про окрему особистість і її індивідуальну свідомість, а про суспільний принцип, соціокультурну платформу, фундаментальну модель цивілізації - «благоговіння перед життям». І якою б утопічною чи ідеалістичною не видавалася ця концепція, за нею – майбутнє, перспективи і людства, і планети. Звичайно, людству далеко до заявлених Швейцером етичних аксіом, все ж, можна стверджувати, що ставлення суспільства у цілому до екологічних питань змінюється. Екологічна експертиза стала важливим елементом людської діяльності, суспільство екологізується, воно ревізіонує традиційні підходи до природи, впроваджуючи етичні принципи у всі сфери життєдіяльності. «Людство мусить переглянути свої життєві позиції і принципи, знову відчутти себе частинкою природи. Йдеться про становлення нової, екологічної моралі та екологічної філософії» [11, с. 34].

Причому не завжди варто винаходити нові принципи. У процесі свого соціокультурного становлення людство накопичило величезний досвід співіснування зі природою, з довкіллям, який закарбовано у міфології, звичаєво-обрядовій і ритуальній культурі, усній народній творчості, релігійних віруваннях і безпосередньо у практичній сфері – облаштуванні поселень, побуту, способу господарювання залежно від кліматичних, географічних, історичних умов. На території України історично і культурно була сформована унікальна за характером «екологічна архітектура, яка являє собою один з двох альтернативних варіантів формування архітектурного простору і становить протилежність до іншого варіанта

композиції, який орієнтується на формування урбанізованого середовища» [11, с. 47].

Сучасні поселення людей потребують фахової екологічної експертизи. Йдеться про конкретні урбаністичні програми оптимізації міської екології, запобіганню надмірного забруднення міст, екологічної переробки сміття, транспортних проблем, житлової і промислової забудови, інфраструктури тощо. Крім того, ще більшої уваги потребує реалізація інноваційних природоохоронних заходів, формування ментальної зрілості людей на основі традицій і нових життєвих практик, відновлення органічного балансу між природою і людиною.

Отож, наростаючі негативні наслідки дисбалансу між людиною і біосферою, яка постійно змінюється, і частиною якої вона є, змушує визнавати необхідність радикальної трансформації екологічного мислення сучасної людини, формування докорінно іншої етики у взаємодії з природою, пошук таких діалогічних інструментів співіснування, котрі б передбачали ощадливе ставлення до природних ресурсів, шанобливе ставлення до довкілля, і як наслідок, - оптимістичні перспективи людської діяльності на планеті. «Йдеться про необхідність ментальних трансформацій сучасної людини у напрямку екологізації світогляду і життєвих стратегій. Екологічність мислення і поведінки мають стати важливими маркерами духовної зрілості людини і суспільства. розвитку духовної культури, тобто так званої „екології душі”» [26].

1.2. Органічні ідеї в сучасній архітектурі

Екологічні тенденції в архітектурі виникають в кінці XIX століття. Це був час прискореного індустріального розвитку, урбанізації, становлення масової культури сучасного типу, демократизації – тобто активної переорієнтації культури на якісно нові принципи функціонування. З’являються ідеї дезурбанізації, роззосередження міської забудови, формуються методологічні засади органічності в архітектурі і

містобудуванні, екологічна філософія та «зелена» естетика. Осередки компактного проживання населення, побут, буденна утилітарна реальність, мода, ставлення до навколишнього середовища переживали кардинальну трансформацію та ідеологічне переосмислення, засновувалися нові уявлення про комфортність житла і поселень, про функціональність помешкання, про динамічний баланс забудови і ландшафту.

На нову архітектуру та принципи забудови значною мірою вплинула східна естетика, зокрема, Японії. До прикладу, художні експозиції японського і китайського мистецтва у Парижі, знайомство і зацікавлення східними релігійними і духовними практиками (буддизм, дзен-буддизм, даосизм, синтоїзм) сприяли запозиченню певних ідей, конструктивних прийомів, концептуальних методів організації простору, інтер'єру та екстер'єру у західноєвропейську архітектуру та забудову. Так як серед загальних принципів східної парадигми культури на чільному місці знадиться природа, її цілісність і суб'єктність, гармонія людини з довколишнім світом, то і в архітектурі домінують відповідні ідеї. Наприклад, синтоїстське поклоніння духам природи камі, що повсюдно існують в навколишньому середовищі, бережливе і захопливе ставлення до природніх явищ і стихій, велика залежність від них в силу географічних і кліматичних умов, спонукали велику шану і здатність гнучко пристосовуватися до оточуючого природнього світу, вживатися і вписуватися у нього, приймати його зміни і непердбачуваності, сприймати його як тимчасовий, але реальний прихисток для людини. В основі екологічної свідомості Японії – любов до природи і цінування життя людини. Перші екологічні рухи в Японії з'явилися в 60-х роках ХХ століття. Вони спрямовувалися проти індустріального забруднення, вони були відповіддю на промислове забруднення і його негативний вплив на організм людини [27]. Ми не будемо вдаватися до огляду традиційної і сучасної японської архітектура, котру можна вважати вираженням і втіленням давнього архетипного екологічного світогляду, бо це окрема тема, достойна ретельного і глибокого дослідження.

Мабуть, одним з найперших відомих архітекторів, що зумів реалізувати органічні принципи в архітектурі був американець Ф. Л. Райт. Його підхід базувався на наступних чинниках: людина, функціональне призначення будівлі, природне оточення. Крім функціональності, будинок мав бути органічно вписаний у навколишній ландшафт, оточуючий простір і виконаний з максимально натуральних матеріалів. Райт запропонував безперервність архітектурного простору, вбудованого у навколишнє середовище, перетікання внутрішнього наповнення у зовнішнє. «Ідеалом для Райта служив японський будинок, практично позбавлений меблів і декоративних елементів» [4]. Його архітектурна мова була реалізована в численних проєктах: серія «будинків прерій» (дім Робі в Чикаго), Музей сучасного мистецтва Соломона Гуггенхайма в Нью-Йорку, «будинок над водоспадом», «Юсоновські» будинки, готель в Токіо, багато інших. Усі його проєкти були надзвичайно креативні, сміливі, несхожі один на одний.

У Європі цікавим представником органічної архітектури був митець фінського походження А. Аалто. Він майстерно вписував строгі і витончені форми своїх творінь у нюанси місцевих ландшафтів. «Свобода внутрішнього простору розгорнутого переважно горизонтально, нетрадиційні поєднання сучасних матеріалів (залізобетон, скло) з органічними (дерево, камінь, цегла). Найвідоміші його творіння – кампус в Масачусетсі, університет Алвара Аалто в Еспоо, експериментальний дім у Мууратсало, також поширення і визнання отримали його предмети побуту [39].

Важливою рисою обох архітекторів були відмова від т.зв. урбаністичного стилю, що передбачав повторюваність форм, окремих конструкцій, типовість образів, підкреслену утилітарність і функціональність, відсутність індивідуальності. У своїх проєктах вони реалізовували ідею адаптації не лише простору і будівлі, а й людей, що там житимуть чи працюватимуть. Увага до психологічних особливостей замовників і користувачів, до деталей, неповторність

ідей, зухвалі і неочікувані рішення, інтуїтивне відчуття цілісності усіх чинників реалізації задуму відрізняло від типових проєктів.

Та найбільшого розвитку органічна архітектура набула у другій половині ХХ століття, коли екологічні питання змусили суспільство переглянути ставлення до природи, довкілля, людини. Швидкість економічного та технологічного зростання, необхідності в енергоносіях, їх природньої обмеженості та економії, масштаб проблем з природою провокували не менш масштабні проєкти та ідеї їх вирішення. З'явилися теорії, що пропонували проєкти на основі залучення натуральних матеріалів і кліматичних показників будівлі. Енергетична криза 70-х років стала підґрунтям для пошуку альтернативних джерел енергоресурсів й ощадливого їх використання з допомогою архітектури. Тому завдання сучасної архітектури - це передусім оцінка впливу на «стан навколишнього середовища а вже потім образ і задоволення економічної складової. У ретроспективі останнього століття та загального розвитку архітектури, описані зміни можна вважати певною мірою революційними, оскільки роль об'єкта та вимоги що він повинен забезпечити стають важливішими ніж сам об'єкт. А підхід до проектування перетворюється у задачу, де крім традиційних, вводиться умова екології» [42, с. 136].

У цей же час формується міжнародна природоохоронна спільнота, що не лише вивчає, а й поширює екологічні теми, піднімає болючі і часто незручні питання, пропонує концептуальні програми для їх вирішення. Архітектура теж реагує на ці техногенні, урбаністичні виклики. Екологізм поступово стає важливою частиною сучасної архітектури, певним світоглядним фільтром, що визначає прогресивність архітекторного бюро чи конкретного проєкту.

Одним із перших теоретиків напрямку екологічності в архітектурі був італійський архітектор Паоло Солері. Він пропонує поняття аркології – містобудівної концепції, що синтезує архітектуру та екологію. «У більш вузькому сенсі під аркологією розуміють ідею про те, що шляхом зведення великих, самодостатніх, добре спланованих, багаторівневих конструкцій (*гіперструктур*),

що вміщують в себе населення цілого міста, можна зменшити негативний вплив поселень на довкілля. Гіперструктури також називаються *аркологіями*» [1]. Проектом, де реалізуються ідеї аркології, став Аркосанті. Його почали реалізовувати 70-х роках. Проект передбачав поселення на 5 тисяч осіб, де можна було б поєднати міський простір і природу, використовуючи мінімальні ресурси. Будівництво міста триває до сьогодні, воно стало експериментальною площадкою для екологічних технологій [2].

Ще одна тенденція передбачала будівництво традиційних поселень з мінімальним використанням новітніх технологій та інновацій задля збереження природних ресурсів.

Екологічний підхід потребував не так відновлення старих форм поселень чи житла, як нових ідей, що в умовах швидкого прогресу, збільшення жителів і їхніх потреб, могли б втілити ідею екологічного життя. Мабуть, тому ці експерименти, як правило, не були масовими і поширеними, проте продемонстрували можливість і необхідність вирішення питань екологічної забудови.

Енергетична криза 70-х років спонукала до пошуку енергозберігаючих прийомів будівництва та альтернативних джерел енергії. «Результатом стала модель, що передбачає відмову від традиційних джерела енергії, на користь поновлюваних - природних невичерпних джерел енергії, таких як сонячна енергія, енергія вітру, геотермальна енергія тощо. Це стало основою для дослідження у області енергозабезпечення будівель». З'являється т. зв. Енергетичний підхід в екологічній архітектурі, що засновувався на постійному зниженні енергозабезпечення архітектурних об'єктів, і нові енергетичні стандарти, що регламентують кількість спожитої енергії, аж до «нульової енергії», а згодом – «плюс енергії» (енергоактивної будівлі). Наскільки при цьому переслідуються екологічні ідеї важко дослідити, але проблеми зменшення витрат на енергозабезпечення досить успішно вирішувалися [42, с. 137].

Сьогодні екологічний напрямок в архітектурі визначений як пріоритетний. У березні, 1996 року в Берліні було прийнято «Європейську хартію про сонячну архітектуру». Укладачем хартії виступив Т. Герцог, а підписана вона найвідомішими архітекторами: Н. Фостером, М. Хопкінсом, Н. Грімшоу, Р. Піано та іншими. У Хартії проголошено, що «метою нашої роботи в майбутньому повинно бути проектування будівель та міських просторів таким чином, що природні ресурси будуть збережені, а поновлювані види енергії, особливо сонячна – будуть використані якомога ширше, що дозволить уникнути багатьох небажаних наслідків» [42, с. 138].

Одним із оригінальних, але дуже вартісних проєктів, є найвідоміша роботи С. Боєрі «Вертикальний ліс» у Мілані: вежі висотою 111 та 76 метрів містять понад 900 дерев, 5000 кущів, 11 тисяч багаторічних рослин, розміщених на терасах. Всередині комплексу знаходиться офісна будівля. Такий підхід збільшує житлову й офісну площі, покращує повітря, привертає птахів і комах, корегує температуру в приміщеннях, захищає від вуличного шуму і пилу. Будівля самодостатня завдяки використанню сонячних батарей і фільтруванню стічної води. Також просувається ідея «міста у стилі еко». Наприклад, проєкт на Кіпрі «місто у місті», де використовується інтелектуальна система збереження енергоресурсів. Планується синтез зелених зон, житлової забудови, торгівельно-розважальних і культурних центрів. Для потреб екоміста будуть використовувати геотермальну, сонячну енергію. Загальна вартість екосіті – майже 3 млрд євро. У Японії відкрилося «розумне» місто Фудзісава, що отримуватиме енергію з переважно завдяки сонячним батареям. У Південній Кореї проєкт «безвідходного» міста Сонгдо залишився не до кінця втіленим через захмарну вартість, він виявився одним із найдорожчих екопроєктів у світі, які створювалися. Серед технологій, які планували впровадити в місті: інтерактивні панелі на вулицях, можливість віддаленого контролю побутової техніки в межах міста, входні двері у під'їзди з дистанційним управлінням, спеціальні пневмотруби для автоматизованого

прибирання квартир. Місто стало б практично безвідходним: 99% сміття повинні були перероблятися або спалюватися для отримання електроенергії [28]. Як бачимо, екологічна архітектура має свої «слабкі місця»: високу вартість проєктів, як наслідок, високу вартість життя у таких поселеннях, непрогнозовані віддалені наслідки, негативні екологічні ефекти, замість очікуваних, незбалансованість впливу на екосистеми і т. д. Прогнозування майбутніх результатів екопроекткування та екобудівництва може стати перспективною галуззю екосфери.

Ще одним відгалуженням органічної архітектури вважають регіоналізм. Цей напрямок пропагує творче переосмислення старих архітектурних форм, конструкцій, стилей, прийомів з урахуванням особливостей локальних (регіональних) традицій будівництва, пов'язаних з кліматичними умовами, географічним розміщенням, особливостей ландшафту, історико-культурної специфіки, економічних чинників. Регіоналізм успішно поєднує традиції автентичних культур з інноваційними технічними і конструктивними досягненнями сучасної архітектури. «Все більше архітекторів працюють у цьому стилі, підтримуючи тенденцію *«eco-friendly»*. Сучасні тенденції здорового та усвідомленого способу життя, безперервне самовдосконалення та спрямованість на високий рівень життя та здоров'я в цілому, породжують високий запит і до усього оточуючого простору. А стан екології та зацікавленість до проблем природи та клімату стає невід'ємною частиною сьогодення. Сучасна естетика житлових будинків та громадських будівель також відображає симбіоз природи, життя людини та сучасних технологій» [22, с. 216].

Людина втомлюється від типових архітектурних і містобудівних проєктів. Нівелювання національних, історико-культурних особливостей у перші десятиліття ХХ століття вважалося модерністичним прогресивним досягненням, що утверджувало принципи інтернаціоналізму та універсалізму, згодом реалізовувалося у масштабних глобалізаційних проєктах і стратегіях у всіх сферах культури, державотворення, суспільних інститутів тощо. Ця тенденція вичерпала

себе як домінуюча, світ знову звернувся до давнього традиційного – духовного і матерального – спадку, і не лише в архітектурі.

Саме у регіональному стилі реалізований, наприклад. проєкт «Космос» архітекторів Д. Тайчман і Л. Ізрі. Житловий комплекс на Пелопоннесі (Греція) з панорамним видом на Егейське море є своєрідним архітектурним маніфестом, що демонструє «індивідуальний топологічний дизайн, де земля і структура стають єдиним цілим, створюючи різноманітні житлові простори за меншої площі. Тонкі деформації формують серію кривих, що рухаються вгору і вниз — сталактити та сталагміти — завершуючи безшовний інтер'єр, який реалізований за допомогою місцевих матеріалів і традиційних будівельних технік» [22, с. 219]. «Космос» презентується як самодостатня екосистема, автономна мікроархітектура, вписана у природній ландшафт острова.

Цікавою тенденцією в екологічному секторі сучасної культури є концепція сталого розвитку. Термін «сталий» є українським відповідником англійського терміну «sustainable», дослівний переклад якого з урахуванням контексту може бути «життєздатний», а за сенсом - «самопідтримуваний», інколи цей термін тлумачать як всебічно збалансований розвиток. Вона з'явилася в результаті об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної та екологічної [19]. Резолюція була ухвалена на саміті ООН зі сталого розвитку 25 вересня 2015 р. Вона визначає план дій для всієї планети орієнтований на сталий розвиток та налічує 17 глобальних цілей і 169 завдань, на період 2015-2030 років. «Сталий розвиток – це спосіб управління нашою планетою таким чином, щоб добробут сучасних людей не означав обмеження ступеня задоволення потреб майбутніх поколінь. Говорячи просторіччям, Земля, яку ми залишаємо своїм дітям, має бути принаймні в тому стані, в якому ми її отримали від предків» [37].

У цьому контексті екологія розглядається як нова парадигма в архітектурі. Американський дослідник Дж. Кох вважає такий підхід революційним, а перехід до екологічного проєктування значнішим, ніж еволюційні зміни у філософії

архітектури від відродження до бароко і сучасності. Традиційні епохи, на його думку, мали той самий інтелектуальний фундамент і культурний контекст, екологічна парадигма передбачає інше осмислення архітектури. Філософська орієнтація екологічного проєктування, за Кохом, відображає інтелектуально-етичну переорієнтацію постіндустріального суспільства у взаємодоповнюваність людини та навколишнього середовища [49]. Тобто і архітектор, і створені, реалізовані ним проєкти транслують етичні принципи, мають моральний сенс, а не лише відповідають функціональним, естетичним, декоративним, стильовим вимогам.

Екологічна архітектура, зрештою, як і будь-яка архітектура виражає світоглядні установки своєї епохи, почасти навіть випереджає їх, виступає перспективним і потенційним образом майбутніх трансформацій. Гармонія людини з природою, навколишнім середовищем, їх збалансована взаємодоповнюваність, осмислення світу як цілісного системного динамічного феномену, у котрий вписана людина стають пріоритетними напрямками не лише у містобудівній сфері та архітектурі, а й у суспільному полі. Екологічна мотивація спричиняє прогресивні зміни та інноваційні технології загалом у дизайні у найповнішому сенсі цього поняття. Можна вважати таку метаморфозу формуванням нової екологічної парадигми – екоцентризму.

Ця світоглядна, архітектурна, містобудівна тенденція стає дедалі поширенішою, сприйнятливою у суспільстві, бажаною. Біофілія перестає бути утопічною примхою дивакуватих філософів-гуманістів, вона трансформується у визначальний принцип організації поселень, промислових зон, креативних просторів тощо.

Цікавим і, мабуть, перспективним, є Проєкт Венера Ж. Фреско, відомого футуролога, дизайнера, інженера. У цьому проєкті сконцентрувалися тривалі пошуки, розробки, ідеї, винаходи науково-технічної сфери і суспільствозначних знань. Ця людина мріяла про нове суспільство, збудованого на якісно інших

засадах: любові до довкілля, турботи про людину. Він прагнув поєднати інноваційні технології з екологічним сприйняттям світу і масштабними соціальними програмами.

До цього проєкту його плани мали назву соціальна кіберінженерія, з чого видно ідею органічно поєднати кібернетичні надбання і соціальні цінності. Тобто спроектувати, по суті, збалансоване суспільство, де соціальні проблеми вирішувалися не стихійно, а з допомогою інформаційних технологій і штучного інтелекту, що давало б можливість обрати найоптимальніші інструменти змін та перспектив. «Концепція проєкту, на думку Фреска, це не просто пристрій футуристичних поселень - це новий дизайн суспільства» [29]. Звичайно, можна критикувати цю концепцію глобальної переорієнтації людства суспільства, ресурсних традицій на абсолютно нові свідомісні засади як утопічні, відірвані від конкретної соціокультурної та історичної реальності. І таких скептичних антитез, справдя, багато не лише від соціологів, політиків, футурологів. Сама реальність часто є безпристрасним заперечням багатьох ідей Фреско.

Важливим моментом Проєкту є економічна система, що передбачає ресурсно-орієнтовану економіку на протиположності капіталізму й плановій економіці [30]. Такий підхід має багато спільного з концепцією сталого розвитку, що на сьогодні є програмним завданням багатьох країн в умовах кризових явищ в економічній, соціальній, екологічній сферах. Такий масштабний проєкт, що торкається практично усіх сторін життя окремої людини і людства загалом, свідчить про необхідність глобальних змін в суспільстві, радикальну трансформацію екологічної свідомості, вибудову інших ціннісних систем гармонійних взаємин людини зі світом, з довкіллям, з космічною реальністю.

Отож, можна констатувати, що становлення екологічного світогляду, екоцентричної картини світу, усвідомленого споживацтва, практики сталого розвитку – важлива умова не лише подальшого існування і перспективного розвитку цивілізації, а й питання виживання людства як біологічного виду, з одного боку, і всебічного вдосконалення людини як істоти духовної. Філософське

осмислення існуючих проблем спонукає формування екологічної етики не лише у ставленні людини до людини, а й до оточуючого світу як цілісної екосистеми, живого організму. У цьому сенсі важливими є органічні підходи в архітектурі від планування індивідуального житла чи будівлі іншого призначення з урахуванням екологічної експертизи до містобудівних проєктів, що стосуються окремого міста, регіону, країни чи планети загалом.

РОЗДІЛ 2

ФЕНОМЕН ЕКОЛОГІЧНИХ ПОСЕЛЕНЬ У СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ

2.1. Екологічні поселення: світовий досвід

Ідея роззосередження міської забудови, масштабної деурбанізації виникла ще в кінці ХІХ-на початку ХХ століття, коли з'явилися перші містобудівні проекти у Франції, Великобританії, США. Вони передбачали будівництво міст-садів (по суті, сільських поселень), котрі концентрувалися, все ж, навколо містоутворюючих індустріальних центрів – великих заводів, фабрик, електростанцій, пізніше, атомних станцій, шахт і т. п. Ці ідеї успішно чи менш вдало реалізовувалися, але вони не відповідали на основну ідею, власне, екологічного поселення, що абсолютно відрізняється від міського облаштування життя.

Якщо у попередньому підрозділі наша увага була спрямована передусім на реалізацію екологічних ідей в органічній та екологічній архітектурі, то у цьому пункті нам важливо звернутися до іншого типу і виміру екологічної культури та екологічного світогляду, які поширюються саме у ХХ столітті і мають свою особливу історію та ідеологію. Крім того, практика екологічного життя на природі, у сільській місцевості знайшла багато прихильників в Україні. І українські поселенці зуміли запропонувати іншим (закордонним) симпатикам екопоселень оригінальні рішення, цікаві і креативні форми організації індивідуального і колективного екологічного проживання.

Звичайно, модель екопоселення на фоні дедалі зростаючої урбанізації і загострення кризи містобудування і соціальних проблем міського населення не могла вирішити усі назрілі критичні зони життя на планеті. Це, швидше, альтернативна практика життя, що включає не лише особливі екологічні архітектурні рішення, а передбачає докорінно інші цілісне уявлення про

збалансоване й усвідомлене у гармонії з довколишнім середовищем, з природою, зі світом, з собою і космосом перебування.

За останніми статистичними даними близько 56% населення світу зараз живе у містах, а згідно з прогнозами в 2030 році містяни становитимуть уже 60% від усього населення світу, до 2050 року – 68%. До речі, ці факти також визначають і міську реальність і термінову її трансформацію, адаптацію великої кількості жителів до проживання у місті в умовах міської інфраструктури. Так з'явилася ідея поєднання урбаністичної архітектури та природи [28].

Що ж тоді таке екопоселення? Вважається, що перші сучасні екопоселення з'явилися в Західній Європі в 60-х роках минулого століття. Ще раніше з'являлися окремі громади, які можна вважати екопоселенням, але як масовий рух вони стали розвиватися саме у другій половині ХХ століття.

У 1991 році виходить друком книга Р. Гілмана «Виклики екопоселень». У ній він ретельно вивчає поняття екопоселення, особливості його генези, основні принципи існування, функції, світогляд. Екологічне поселення, на його думку, – це багатофункціональні поселення, які інтегроване і не завдає шкоди природі, завдяки здоровому способу життя та може бути успішно існувати невизначений час. Тобто дотримуватися усіх цілей сталого розвитку, щоб існувати в комфортних умовах тут і зараз і для майбутніх поколінь [47]. Гілман, аналізуючи екологічні поселення, вживає термін «екосело», котре з часом витснилося з вжитку.

Екосело - це неміське поселення з невеликої кількістю жителів, що прагнуть максимально і цілеспрямовано інтегроватися у природне навколишнє середовище, займатися сталим землеробством без використання штучних хімічних стимуляторів росту чи отрутохімікатів, ощадливе використовувати природні ресурси, ведуть, як правило, здоровий спосіб життя (загартовування, вегетаріанство, веганство, спорт, йога, інші фізичні практики, переважно відсутність ютюнопаління, вживання спиртних напоїв, наркотичних речовин і т. п.). Такі поселення часто живуть

відособленим і відстороненим від загалу життям, обмежуючи комунікацію із зовнішнім світом. Це невеликі громади, в яких потреби людини гармонійно інтегровані в природне середовище, забезпечуючи здоровий розвиток необмежено довго. Творці екопоселень прагнуть створювати своє життя екологічно, економічно, культурно і духовно розумно, згідно сталого розвитку людства і планети в цілому [33].

Ще один дослідник Е. Кірбі трактував поняття «екологічні поселення» як спеціально створені громади, члени яких прагнуть жити в соціальному та екологічному вимірі, практикувати добродесність та простоту, бути задоволеним від житлових умов [48]. Вчений, Дж. Козені у 2005 році зтеж вважав, що екологічні поселення – це один із типів так званих «навмисних спільнот», тобто общин, які утворюються на основі цілеспрямованого прагнення до комфортного життя, або життя, яке включає те, чого не вистачає у повсякденному бутті [50].

Такі невеликі самоорганізовані екологічні поселення, як правило, функціонують у близькому контакті з природою, сповідують енергоефективні (альтернативні) технології, екологічний транспорт, організують життєвий цикл як закриту екосистему, здатну задовільняти усі потреби різного характеру, - живуть усвідомленим життям, цінуючи й оберігаючи довкілля, як природне, так і духовне. Часто представники цих поселень є симпатиками різних духовних практик, давніх чи сучасних, які теж пропагують гармонійне зі світом існування й екзистенційний принцип «не нашкодь».

«Щоб краще це зрозуміти, варто згадати про хіпі та їхні комуни. На початок 90-х "діти квітів" вирости та почали перейматися питаннями захисту природи. Першою ластівкою стала колишня хіпі-комуна Фіндхорн у Шотландії – на початку 90-х вона стала одним із засновників світової мережі екопоселень» [41].

Узагальнюючи, можна скористатися наступною дефініцією: «Екопоселення – це добровільна спільнота громадян, які проживають у сільській місцевості і які

дотримуються принципів найменшого негативного впливу на навколишнє середовище. Екопоселення створюють моделі стійкого соціально-економічного розвитку на базі екологічних технологій, усвідомленого мінімалізму та максимально повного самозабезпечення» [33, с. 23].

Хоча ми і зауважували, що сучасного типу екопоселення виникають у другій половині ХХ століття, все ж, переісторія їх появи теж має цікаві факти, зумовлені індустріальним розвитком, зростанням міст, дегуманізацією культурного середовища і техногенними чинниками. Зрештою екопоселеннями можна вважати первісні стоянки людей, де екологічний чинник був реалізований у повному сенсі. Нас же цікавлять свідомі зусилля людей по будівництву нового типу спільноти (сім'ї чи комуни) на основі екологічного проживання у гармонії з довкіллям, ведення інтенсивного, але сталого господарювання, зелена архітектура, біофільний світогляд і т. п.

Дослідниця з Харкова Я. Селіхова пропонує наступну еволюцію екопоселень: «1 етап. Кінець 1840-х початок 1920-х років. Наслідки промислової революції, невдоволення міською екологічною ситуацією. Поселення, об'єднаного типу – «комуни» (Communes). 2 етап. Кінець 1920-х початок 1970-х років. Нестабільні соціально-економічні умови, висока вартість житла та комунальних послуг. Соціальні житлові райони (Cohousing). 3 етап. Початок 1970-х років. початок 1990-х років. Стрімкий розвиток заміських містобудівних утворень, в рекреаційних зонах, які базувалися на екологічній концепції та колективній думці. Навмисні спільноти – екологічні поселення (Ecovillages). 4 етап. Кінець 1994-го року. Низький рівень освіченості, несприйняття з боку влади. Об'єднання екологічних поселень з різних континентів. Глобальна Мережа Екопоселень (Global Ecovillage Network). 5 етап. Кінець 1995-го року до теперішнього часу. Новий урбанізм + зелені технології. Відновлення природної екосистеми, досягнення цілей сталого розвитку. Енергоефективні екологічні поселення (Energy efficient ecological settlements)» [33, с. 25].

Взагалі, дати однозначне визначення екопоселенню, виявити основні етапи його становлення, етичні принципи їхнього існування на землі досить важко і чи потрібно. Справа у тому, що кожне поселення особливе, унікальне, починаючи з тих імпульсів чи, навпаки, тривалого шляху, що привів до зміни життя. Крім того, це явище дуже динамічне, здатне швидко адаптовуватися до нових і мінливих умов життя, природніх циклів, кліматичних умов, будь-яких непередбачуваних обставин, що чекають людину і спільноту в безпосередніх близькості до природи. Особливість сучасних екопоселень у переважній більшості полягає у присутності і важливій ролі економічного чинника. Йдеться не лише про імпульсивне і стихійне бажання жити на природі, споживати чисту їжу, вирощену власними руками на власному полі, пити воду з джерела, жити простим життям, не перевантаженим надмірними вигодами, часто без них, без звичного урбаністичного комфорту, з віддаленістю від магазинів, медичної допомоги, освітніх закладів, комунікаційних мпотреб тощо.

Актуальна реальність презентує інший тип переселенців і поселень - «навмисні спільноти», рівень самоорганізації яких високий і якісний. Вони вирішують питання життя у природніх умовах, у тому числі завдяки колективним рішенням: економічні питання, комфортні житлові умови, транспортна ситуація і дорожня інфраструктура, створення зеленого простору, вирощування органічної продукції. Це можливо при координації спільних зусиль і матеріальних ресурсів. Так, з 90-х років ХХ століття організуються конференції, щоб координувати екологічний рух і розвиток екопоселень. «Активісти екологічних поселень Європи, США та Таїланду виявили, що вони прагнуть досягти подібних цілей, але це неможливо не знаючи одне про одного. Історичну хронологію можна скласти від навмисних спільнот та їх мережі до приватних ініціативи, такі як "Gaia Trust", що базується в Данії. На цьому фоні і утворилася Глобальна Мережа Екопоселень, яка об'єднала всі континенти» [33, с. 25].

Сьогодні екопоселенці не просто самі адаптуються до нових умов життя, розвиваючи активну економічну діяльність, відновлюючи природу довколишнього середовища, давні ремесла, промисли, органічне землеробство, займаються організацією зеленого туризму тощо. Вони ведуть курси для бажаючих приєднатися до екопоселень, навчають певним навичкам і «прокачують» компетентності, які потрібні для життя у селі, на природі, у власному будинку. Бо часто саме міські жителі з професіями, освітою, звичками, дуже далекими від майбутніх потреб, виявляють інтерес до життя в екопоселеннях. І сьогодні чисельність таких ідейних симпатиків швидко збільшується, тим самим формуючи особливу глобальну спільноту людей з екологічним мисленням та екологічним життям. «Дуже важливим є освітній аспект - до екопоселень на Заході переселяються люди з досвідом виживання в місті, непристосовані до життя на природі, тому для них створюють кількатижневі курси екологічного будівництва, органічного землеробства, ефективного побуту тощо» [41].

Ще один важливий аспект, на котрий варто звернути увагу, - це толерантність, яка виховується, і яка присутня в екопоселеннях: і в середині спільноти, коли за бажанням можна у будь-який а час покинути екопоселення і спільноту, і на зовні, коли погляди і дії не містять агресивного неприйняття інших (традиційних) форм поселення, світогляду, способів ведення господарства, комунікації тощо. Мабуть, сама природа, її стихійне всеприйняття різних виявів життя і їх гармонійне і збалансоване співіснування є органічним і живим прикладом такої толерантності.

Знову ж таки ми згадуємо про парадигму сталого розвитку, бо саме у ній черпають теоретичну ідею, засади екологічних моделей прихильники збалансованого розвитку цивілізації та екологічних поселень. Теоретики сталого розвитку вважають його ідеологією майбутнього, а футурологи обґрунтовують з допомогою наукових досліджень і наявних даних перспективність і закономірність цієї концепції, котра поєднує три сфери життя: економічну, соціальну та екологічну, які у своїй взаємодії, єдності і балансі здатні вирішити надскладні проблеми

цивіліційного процесу. Сталий розвиток стосується економічних та екологічних інтересів суспільства. «Порушення рівноваги між ними впливає на погіршення якості життя. Сталий розвиток передбачає вирівнювання рівня якості життя населення різних країн та його подальше зростання. Сучасні умови вимагають від всіх скорочувати споживання ресурсів, переходити на інші види матеріалів та джерел енергії, впроваджувати прогресивні ресурсоємні безвідходні технології, зменшуючи навантаження на довкілля та здоров'я людини» [38].

Важливим моментом парадигми сталого розвитку є увага до екологічних проблем цивілізації. Тобто сталий розвиток має забезпечувати «цілісність біологічних і фізичних природних систем. Особливе значення має життєздатність екосистем, від яких залежить глобальна стабільність всієї біосфери. Більш того, поняття «природних» систем і ареалів проживання можна розуміти широко, включаючи в них створене людиною середовище, таке як, наприклад, міста. Основна увага приділяється збереженню здібностей до самовідновлення і динамічної адаптації таких систем до змін, а не збереження їх у деякому «ідеальному» статичному стані. Деградація природних ресурсів, забруднення довкілля і втрата біологічного розмаїття скорочують здатність екологічних систем до самовідновлення [37].

До прикладу, візьмемо Латвію. Перші екопоселення з'явилися на початку XXI століття. Причому не всі з них виявилися успішними і в плані згуртованості спільноти, і об'єднучого плану і перспектив розвитку, і, власне, екологічного чинника, який не всі поділяли. Серед відомих проєктів, який успішно розвивається впродовж більше як 30 років - «Варавіксне» на території Гауйського національного парку. Його реалізують всього п'ять сімей, що активно розвивають територію, хоч і не перебувають там постійно. Вони пізнають особливості місцевого будівництва та традиційної архітектури, використовують натуральні матеріали, вивчають методи агроекологічного господарства. Усі питання вирішують з допомогою простого спілкування без формальних правил і норм.

Екопоселення *Zaķi un citi zvēri* («Зайці та інші тварини») - на сьогодні друге за величиною у Латвії. У цьому екопоселенні дотримуються «трьох основних принципів: екологічний – означає повагу до всього живого. Виражається у застосуванні екотехнологій як в господарюванні, так і в будівництві; принцип традиційної культури – означає як повагу, так і дотримання народних духовних обрядів (наприклад, святкування свят Сонячного кола), так і використання традиційних ремесел, давніх методів праці, зокрема як джерело натхнення для творчих робіт; відчуття дому та затишку, або збереження загальнолюдських цінностей, що є важливим елементом у синтезі мудрості минулого з сучасним досвідом та умовами життя» [45].

Історія екопоселень триває і, очевидно, набирає обертів. Їхня кількість збільшується і урізноманітнюється, а коло питань і процесів, які вони піднімають і пропонують креативні та інноваційні рішення стає дедалі значиміше. Глобальна культура, що переживає кризи і трансформації, знайде свої перспективи в екологічних стратегіях життя, зокрема в екопоселеннях.

2.2. Екопоселення та екологічна архітектура в Україні

Можна стверджувати, що екопоселення як певна життєва стратегія почала розвиватися і поширюватися на Заході у 1960-х роках ХХ століття. Цьому сприяло багато чинників соціально-економічного і культурно-духовного характеру: масштабна індустріалізація, криза енергоресурсних галузей, негативний техногенний вплив на природу і людину, урбанізація, становлення молодіжних субкультур і критичне ставлення до споживацького суспільства, бунтівні 60-і, пошук альтернативних архітектурних і містобудівних прийомів з спрямуванням на збереження довкілля і на гармонію з природою і ландшафтом, Зрештою криза міст і численні екологічні проблеми, штучні катаклізми, загроза зміни клімату через агресивний антропогенний чинник сприяли становленню великого екологічного руху.

У СРСР екологічна тематика зводилася до пропагандистських слоганів, ідеологічних масових заходів і видовищ, які реального впливу на вирішення екологічних проблем не мали. Щодо екологічних поселень у їх сучасному вигляді, то не могло бути й мови про конкретну реалізацію цієї екологічної практики життєдіяльності. Навіть подібні ідеї були табуовані, їх носії переслідувалися як провідники чужого соціалістичному способу життя буржуазного досвіду. По суті, перші ідеї і перші екопоселення почали з'являтися з розпадом СРСР, падінням «залізної завіси» і знайомством з екологічним рухом на Заході загалом. На сьогодні майже кожна область незалежної України має не одне екосело різних типів, з різними історіями свого становлення, історіями успіху і помилок, здобутків, виноходів і втрат.

Слід зазначити, що інформація щодо екопоселень, їхню історію і сучасний стан в Україні є досить фрагментарна, зосереджена, як правило, у статтях у мас-медіа, блогах, тематичних сайтах окремих екологічних спільнот, ініціаторів екологічного будівництва, інноваційних «зелених» технологій та екологічної інфраструктури. Цікавими є дописи самих переселенців та екоактивістів, присвячені досвіду організації поселень, проживання у них, процесу об'єднання у всеукраїнські, регіональні спільноти, долучення до міжнародних організацій, проблемні моменти цієї практики. Констатуємо життєву необхідність комплексних різнобічних досліджень саме екологічного контексту українських традицій, їхнього потенціалу і перспективного застосування у сучасних екологічних практиках.

Та перш ми перейдемо безпосередньо до екопоселень в Україні, варто звернути увагу на традиційну архітектуру в Україні, її екологічну сутність, взаємозв'язок з природою, з довкіллям, з ландшафтом, особливості будівництва житла, господарських споруд, ведення господарювання – тобто екологічний вимір життя українця, його традиційний дискурс.

Знову ж таки, зауважимо майже повну відсутність глибоких і фахових дослідницьких праць у цьому напрямку. Є певні статті, присвячені окремих

питанням традиційного зодчества, краєзнавчій тематиці, аналітичні чи описові розвідки будівельних практик певних регіонів України. Бракує системних досліджень багатого і, на жаль, зникаючого з часом і в умовах війни, руйнування, природнього запустіння, наслідків чорнобильської катастрофи, демографічного занепаду, урбанізації, міграційних процесів, матеріалу. Унікальні екосистеми розпадаються під впливом природних чи антропогенних чинників, а разом з ними руйнуються сотні сіл і хуторів, тисячі традиційних жител і комплекси господарчих забудов, втрачається національний спадок та етнічна самобутність українців.

Справді, самі житлово-господарчі осередки будувалися з нетривкого матеріалу, і тому не були довговічними, потребували постійної заміни, добудови, перебудови. І в цьому є своя глибока екзистенційна сутність. Як зазначає дослідник Дида, що відповідно до українського світогляду, «витвори не є довготривалі: вони живуть так само, як живуть дерева й квіти; вони змінюються разом з своїм довкіллям та вимагають постійного відтворення. Концепція формування навколишнього простору, яку з давніх давен використовували на землях України, випливає з засад землеробської цивілізації» [12, с. 321]. Він вважає, що можна припустити формування «цілісної філософської концепції формування довкілля», яка поширюється на усі сфери життя етносу, визначаючи його ціннісні орієнтири впродовж тривалого часу. «Аналіз історичних, археологічних, історико-архітектурних матеріалів свідчить про автохтонне походження цієї концепції. Вона сформувалася на землях України споконвіків, одночасно з формуванням старовинної землеробської культури» [12, с. 321].

Саме у працях Дида можна знайти філософсько-культурологічне осмислення традиційної української архітектури, її екологічну експертизу і глибоку повагу до давніх уявлень українців про гармонійні взаємини з довкіллям, вкорінену у сутність окремої людини і етнічну свідомість цілого народу повагу і благоговійне ставлення до природи, що необхідно відновлювати і культивувати в освітніх стратегіях,

ставити за мету світоглядних і просвітницьких проєктів. Тому дозволимо собі звернення до його цікавих і важливих узагальнень екологічного злдчества.

Перше, га що звертає увагу вчений, і що, зрештою, впадає в очі пересічній людині, що будова жител та архітектурних комплексів в Україні має особливу рису: «людина не намагається створити межу між собою і природним оточенням, не намагається відгородити себе від природи, не прагне створити альтернативне, підкреслено антропогенне, штучне середовище, а хоче вписатися у систему довкілля, яка є спільна і єдина як для природи, так і для людей» [12, с. 321].

Людина прагне жити в гармонії зі світом, а не протиставляти йому свою територію, освоєний (окультурений) простір. Цей осередок, звичайно, є, він – закономірний результат становлення людини і реалізації її творчої сутності, що передбачає створення свого світу, пристосованого до потреб, інтересів, цінностей, уявлень людської спільноти, напруцювання тривалого досвіду існування у природі, з природою. Але цей світ не позначений ворожістю до природи, природний космос українцю – не чужий, він – великий, неосяжний, далекий, повний загадок і несподіванок, часто непередбачуваний, але не відштовхує, не вбиває, не потребує підпорядкування і підкорення.

Така картина світу у своїх універсальних базових принципах і конкретних установках спонукала виникнення відповідних архітектурних композицій. Це, переважно відкриті до світу будівлі і середовища. «Антропогенні елементи становлять разом із зовнішнім простором єдине ціле. Біля дому чи комплексу будинків, як правило, існує природне середовище у різних формах: біля дому є садок або мальовничий краєвид... в плануванні практично не використовують геометричну композиційну схему, за рідкими винятками, коли така схема природно впливає з певної конкретної ситуації» [12, с. 321].

Села і хутори органічно вписані у довколишній ландшафт, вони витворюють з ним єдиний простір, будівлі характеризуються м'яким фасадом, певною асиметричністю і нерівномірністю, як і в природі. Наслідування природньому

середовищу прослідковується також у використанні кольорів, близьких до органічних, ба більше, барвники видобували з самої природи (квітів, кори дерев, глини тощо) або колір просто не змінювали, залишаючи архітектурні чи ландшафтні елементи без штучного забарвлення. Ритміка будівель вписувалася чи повторювала ритм навколишнього простору (виярків чи підвищень, курганів, високих дерев, лісу, чагарників чи степової рівнини і т. п.). Можливо, тому такими мальовничими і нібито спроектованими і спланованими виглядають українські краєвиди на творах живопису, що дійшли до нашого часу. Архітектурна концепція була й екстравертивна (відкрита до середовища, наслідувала чи повторювала його образ), й інтровертивна (налаштована на людину, на створення її зручного простору для життя і господарювання – певну оазу серед світу). Пригадується Т. Шевченко: «Садок вишневий коло хати...», що втілює власне фундаментальну ідею українського бачення світу і свого місця у ньому. Відома дослідниця О. Забужко вдало підмічала міфологічний образ українського села-універсуму як «денного пейзажу» у Шевченка-міфотворця і як антитези російській («великоруській») деревні, «нічного пейзажу» [15, с. 55-59]. Це дуже влучна і цікава аналогія-метафора, що промовисто демонструє не лише архітектурні відмінності двох типів забудови, а й ментальну, цивілізаційну різницю між українським світоглядом і російським, їхню абсолютну протилежність на міфологічному, архетипному рівні. Ця ідея достойна окремого вивчення і розгорнутого й аргументованого дослідження як в історичній ретроспективі, так і в актуальному часі і можливій перспективі.

Дида додає цікаве спостереження щодо екологічної свідомості українця, що на сьогодні виглядає дуже сучасно і дуже екологічно. «Людина намагається своєю діяльністю не завдати шкоди природному довкіллю. Будівлі споруджують з екологічно сприятливих, чистих матеріалів, таких, які природа може безперешкодно сприйняти й перетворити; тобто з дерева, землі, соломи, але, наприклад, камінь, хоч він і належить до природних матеріалів, без особливої потреби у будівництві не застосовують. Людина не прагне у своїй діяльності до

вічності. Будівлі споруджуються не назавжди; часто люди заздалегідь передбачають планомірну заміну одних споруд іншими. Люди, які померли, ідуть в землю в домовині, зробленій з дерева» [12, с. 321]. Людина не протиставляє свої утилітарні потреби природі, а намагається їх задовільнити, якнайменш у неї втручаючись на усіх рівнях співдії. Сучасність, на жаль, демонструє нам у більшості своїй зовсім інші принципи будівництва: варварське захоплення земель, скорочення зелених зон, обмеження користування спільними благами на користь корупмованих сімейств, прагнення до необгрунтованих витрат природних ресурсів, недбале ставлення до довкілля і конкретного природного і забудованого ландшафтів. Більше того, можна вбачати у трансформації ставлення до довкілля, у зміні екологічної парадигми в архітектурі і ландшафтному дизайні можливості для культурного і національного відродження і розвитку, як би пафосно це не виглядало.

Уявлення про український рай, «український архітектурний міф» (І. Дида) – це чиста біла хатина у саду, біля ставка в оточенні верболозу, доглянута домашня живність, квіти, поруч на старому стовбурі дерева – гніздо з лелеками, у центрі поселення на пагорбі – церква, велика родина у вишитих полотняних сорочках серед буйної живої природи... Можна продовжувати, доповнюючи замальовками з класики української літератури, з народних казок, з пісенного фольклору, з народного малярства тощо. «Образ української архітектури є невіддільний від образу української нації» [12, с. 322]. Тобто він вбачає у питанні про традиційну архітектуру, про природу, клімат, географічні особливості проблему ідентифікації українства. У тому і полягає цінність дослідження давнього зодчества, бо ми маємо справу не зі збереженим і шанованим історико-культурним спадком, а наслідком руйнування цих пам'яток внаслідок природної руйнації, численних військових дій на території України, свідомого плундрування і знищення матеріальних слідів національної пам'яті українців. З давніх часів наша територія була об'єктом експансії зовнішніх сил, місцем численних культурних, політичних, соціально-економічних впливів та відкритої агресії. Тому автентичність українського

екосистеми часто була під загрозою тотального зникнення, насильницької чи «лагідної» асиміляції, до прикладу, в умовах російської імперії, Австро-Угорщини, СРСР, постколоніальної руйни. Нівелювання національного колориту, нехтування екологічними чинниками будівництва привели до значних втрат своєрідності і самобутності, руйнування чи серйозного порушення екологічної цілісності довкілля. «У результаті численних переміщень населення відбулося таке перемішування людей, сталися такі зміни в побуті, що тепер вже про традиції можна говорити тільки в ідеалізованому аспекті. Разом з тим історичний хід подій свідчить, що в минулому, у дуже важкі часи, архітектори України виявилися спроможними підтримувати та продовжувати архітектурні традиції України, розвивати лінію на органічний зв'язок архітектури з природним довкіллям» [12, с. 322].

Тому важливо продовжувати і розвивати дослідження традиційної забудови українських поселень поки ще є така можливість, порівнювати автентичні зразки з забудовою сусідніх територій і їхніми традиціями, знайомити зі збереженим, вивченим і зафіксованим спадком молоде покоління українців, популяризувати цю інформацію, адаптовувати давні зразки до новітніх умов, впроваджувати інноваційні ресурсозберігаючі технології, екологічні матеріали і конструкції – реалізовувати шляхетні проекти екологічного будівництва, зеленої архітектури, екопоселень. Поєднання архаїчних і футуристичних ідей може дати цікаві результати, у тому числі, екологічної архітектури та проектування поселень.

Щодо сучасних тенденцій, то оглянути різноманіття різних проєктів, що сповідують запропоновані ще на початок ХХ століття ідеї органічної архітектури, досить складно, бо матеріали розрізнені, часто вузько спеціалізованого характеру, а культурологічна експертиза цих цікавих реалізованих і почасти ще нереалізованих ідей ще чекає свого часу. Тому загально зауважимо, що в Україні принципи архітектури і містобудівництва, що широко здійснювалися у світі, теж знаходять своє місце і дедалі більше. Так, наприклад, поширеною є зелена

архітектура. Назва позначає різні явища: екологічні тенденції в урбанізмі, архітектурі, містобудуванні, дизайні, ландшафтному дизайні тощо. Об'єднуюча ідея – максимальне використання рослин, зелених насаджень, зелених зон залежно від функціонального призначення, конструктивних і просторових рішень.: інтер'єри, внутрішні двори, дахи, фасади будинків, балкони, тераси, галереї, лоджії, окремі споруди та об'єкти, малі архітектурні форми, ландшафтні театри тощо. Ці способи використання «природних елементів покращують естетичні, психологічні, планувальні, функціональні, енергоефективні та конструктивні якості будівель та їхніх територій. Дають можливість знизити рівень шуму, впливають на температурний режим, освіжають простір, позитивно впливають на людину, покращують настрій, служать природною ізоляцією» [8].

Такий збалансований підхід передбачає взаємозв'язк інтер'єру із зовнішнім довкіллям. Використання природних умов і природних матеріалів у плануванні простору і композиції об'єктів зеленої архітектури. «Споруди “зеленої архітектури” потрібно розглядати як живий організм, як частину екосистеми Землі. Таке середовище проектують із врахуванням інновацій у технології, що дає змогу розумно використовувати ресурси довкілля з мінімальним впливом на нього. “Зелена архітектура” прагне мінімізувати негативний вплив будівництва на природу і надати тільки позитивний вплив на життя теперішніх та наступних поколінь» [8].

Крім того, цікавим прикладом органічної (або здорової) архітектури є екологічні заміські будинки з природних матеріалів, наприклад, саману, соломи, глини, землі, інше. І хоча екологічне будівництво в основному, все ж, концентрується у приміській чи сільській місцевості, сьогодні спостерігається використання екологічних елементів і в місті. «Вона починає стрімко розвиватися у вигляді зелених покрівель, фасадів, енергозберігаючих технологій і посідає впевнені позиції не тільки в екодизайні, а й в інженерії сучасних будинків» [43].

Щодо екопоселень, то тут ми послуговуємося передусім ідеями та коментарями Максима Залевського – одного з координаторів ГО «Глобальна мережа екопоселень в Україні, що була створена у 2018 році для об'єднання екологічних спільнот різного типу. «Місія організації: Об'єднувати та сприяти розвитку екопоселень та інших сталих спільнот в Україні для поширення екологічних цінностей та філософії усвідомленого життя в суспільстві» [51]. Екопоселення – це спільнота людей, що живуть «екосвідомим життям» і створюють альтернативні моделі життя, стійкі стратегії існування, засновані на автономності, екологічній свідомості, самодостатності.

Як ми згадували, розбудова спочатку поодиноких екопоселенців, згодом окремих екосіл, а з часом мережі екопоселень починаються з кінця 80-початку 90-х років ХХ століття в Україні. Підйом екопереселення стався з 2008 року внаслідок глобальної фінансової кризи. Тоді почався більш масовий переїзд у покинуті села, хутори, а подекуди у сільську місцевість, де від сіл майже не залишилося й сліду. Активно просувалися ідеї «агросамодостатності» (М. Залевський), максимальної автономності, експерименти з екоматеріалами та екоконструкціями. Називали себе по-різному: артхутори, духовні центри, ретрит-центри, екостанції, екоцентри, родові помістя, хутори, садиби, обійстя тощо. Паралельно формувалися поселення людей, що займалися духовними практиками, отродоксальними і неорелігійними, що сповідували певне відлюдництво, аскетизм, відособлення від соціуму, міського і навіть сільського середовища. Вони вели дуже скромний спосіб життя, майже не втручаючись у навколишнє середовище, споживаючи природню, мінімально оброблену їжу, не користуючись «благами цивілізації», уникаючи техніки, технологій, звичних зручностей, зі своїми уявленнями про комфортне і праведне життя у природі, у гармонії з універсумом.

«Сучасний рух – це регенеративні поселення. Тобто це спільноти, які виїжджають на деградовані землі, відновлюють їх різними методами, зокрема, технологічними. Вони заходять туди системно, вибудовують певну екомодель, де є

і збір дощової води, і рециркуляція, і енергетична автономність – геть усе, щоб відновити екосистему. Тобто фактично все спрямовано на те, щоб в умовах змін клімату, процеси забруднення, знищення екосистем, вибудовувати альтернативи – оази життя» [34]. Очевидно, йдеться про людей і їхні усвідомлені бажання і проєкти створити не просто екопоселення як позаміську спільноту чи сільське життя. Освічені, прогресивні, амбітні громадяни своєї країни, планети Земля реалізують концепції комфортного та екологічного життя як прообраз потенційних поселень для більшості населення в умовах кліматичних і світоглядних трансформацій. По суті, зароджується новий тип економіки, абсолютно з іншими орієнтирами, ніж існуюча і поки домінуюча система – «кліматична економіка» (М. Залевський).

На сьогодні українські екоспільноти значною мірою інтегровані у вітчизняні мережі екопоселень і в міжнародні організації екопоселень. Таке об'єднання мало позитивний вплив на розвиток і самих екопоселень, і на становлення екологічної культури, і інноваційних екологічних ініціатив. Перші гранти і фінансова підтримка допомогала не лише вести просвітницьку роботу (тренінги, воркшопи, курси, вебінари, конференції), а й сприяла підйому власне самої мережі екопоселень і цікавим креативним екоідеям.

Цікавим і перспективним є проєкт «Екосела» за рахунок гранту від Королівства Норвегії. Він пропонує підтримку тим, хто планує і хоче жити у селі. Для цього розроблений певний алгоритм покрокової реалізації своєї мрії і створення сприятливого середовища для провадження певного бізнесу, пов'язаного з туризмом, місцевими ремеслами, звичаями, цікавими місцями, історичними подіями. «Ці принципи мають своє економічне обґрунтування, бо дозволяють розвиватися місцевій економіці, всій громаді, створюють ресурси для подальшого розвитку. Не в останню чергу ці принципи тримають рівновагу між громадою і довкіллям для подальшого проживання людей» [14].

Насправді, практично кожне екопоселення в Україні унікальне, займає свою особливу нішу у розгалуженій мережі екопоселень, що об'єднані багатьма

спільними ідеями , разом з тим, проблемними моментами екологічного існування, близького до природи.

Ще один момент екопосень в Україні – це соціократія. «Соціократія – це такий принцип колегіальних рішень і оргструктури, заякого все вирішується у колах, - так визначає спосіб організації і вирішення питань М. Залевський, - Ми вирішили транслювати саме соціократію, бо для того аби інтегруватися в європейську мережу, ми повинні говорити однією мовою. Я побачив, що екоспільноти у Європі, аби вибудувувати тісні стосунки, використовують два головні принципи – ненасильницької комунікації та соціократії. Плюс певні принципи фасилітації, медіаторів, вирішення конфліктів тощо» [34]. Ось приклад апробації нових, до певної міри, суспільних взаємин, побудованих за принципом ІТ-сфери, де шанується, а не просто декларується колегіальність, дискусійність, виробляються і сповідуються спільні цілі – зрештою, формується спільнота людей, що об'єднані шляхетною, з одного боку, метою, а з іншого – дуже прикладними і конкретними завданнями і проблемами, що стосуються усіх в общині. Такий досвід варто вивчати, екопоселення можуть стати дослідницьким простором, де проходили б агроекологічні експерименти, освітні та мистецькі ініціативи, соціальні студії, технологічні інновації, арттерапевтичні сесії, трансперсональні дослідди тощо. Причому ці пізнавальні процеси могли б бути розраховані на тривалий час, щоб була можливість проаналізувати віддалені наслідки певної діяльності.

Як бачимо, Україна стає однією з передових країн в екологічному спрямуванні у різних сферах життєдіяльності. Вона не лише запозичує закордонний досвід органічної (екологічної, зеленої, здорової) архітектури, екологічних поселень, інтегрується у міжнародний екологічний простір, стає активним учасником екоактивності. Більше того, українська дійсність демонструє здатність до генерування власних оригінальних ідей і практик. Можливо, така екологічна ініціативність і креативність українців зумовлена історико-культурним спадком, що

транслює архетипічний екосвітогляд, реалізований у традиційній архітектурі, налаштуванні на гармонію з природою і довколишнім ландшафтом, бережливим і шанобливим ставленням до оточуючого світу. І сьогодні наше завдання відроджувати ці практики і на їхній основі створювати нові екологічні стратегії життя.

2.3. Екоспільноти в умовах війни. Перспективи екопоселень в Україні

Війна змусила радикально переорієнтувати мережу екопоселень, багато з них просто припинили своє існування. Повномасштабне вторгнення росії 24 лютого 2022 року, військові дії впродовж більше двох років, у тому числі на території проживання екологічних спільнот, суттєво вплинули на екологічний рух в Україні. Руйнівні процеси, у буквальному сенсі, торкнулися безпосередньо поселень, спаливши, знищивши цілі села і хутори на території Херсонської, Запоріжської, Миколаївської, Дніпропетровської та інших областей. Були вбиті і поранені люди з екосімей, багато з них змушені були переселятися на інші, більш безпечні території в Україні чи за кордоном, багато чоловіків добровільно пішли на фронт чи були мобілізовані.

Важливо, що екоспільноти, що пройшли через випробовування і прагнення вижити у період свого становлення, зуміли швидко зорганізуватися для допомоги і підтримки не лише евакуйованих і переселених екопоселенців з захоплених чи небезпечних регіонів, а й іншим громадян України, що були у скрутному становищі. Так, вже з перших днів війни вже згадувана організація екоспільнот GEN Ukraine зосередила усі свої зусилля на програму «Зелена дорога екопоселень» - «мережа прихистків для внутрішньо переміщених осіб в сільській місцевості» [51]. Це, мабуть, наймасштабніший серед екоспільнот проєкт, що взяв на себе у перші тижні і місяці війни, у період масового переміщення зі сходу і центру України на захід мільйонів людей велику роботу по їх тимчасового прихистку, забезпечення

найнеобхіднішим ресурсом. З початку вторгнення майже три тисячі людей пройшли через мережу екопоселень. Як повідомляє сайт, «вже за місяць мапа налічувала 70 локацій в Україні і 300 в Західній Європі». На осінь 2022 року в екопоселеннях налічувалося близько 600 переселенців, частина з них стала членами екоспільноти.

У проєкта «Зелена дорога екопоселень» було декілька стадій: термінова підтримка людей, що змушені були терміново покинути свої домівки, надання найнеобхідніших ресурсів, спальних місць, координація подальшого руху; стадія покращення інфраструктури - пошук та організація місць для проживання ВПО, що залишалися в екопоселеннях, певна частина з них з часом долучалася до екоспільнот та волонтерського руху; окрема увага була приділена підвищенню харчової безпеки: навчання пермакультурному дизайну, ведення власного господарства і вирощування їжі для себе, масштабування діяльності для залучення більшої кількості людей, стадія інтегрування, дитячий напрямок: облаштування ігрових площадок, таборів, свят, творчих майстерень [51].

І сьогодні робота з ВПО і найменш захищеними верствами населення продовжується і навіть ефективно розвивається. Крім конкретної волонтерської підтримки у побутових питаннях, проєкт ставить за мету долучити людей до екоспільнот, зробити їх органічною частиною важливих циклів, наприклад, прийняття рішень, комунікації, власних ініціатив, розвитку бізнесів, крафту і приватних справ. Крім того, в умовах блекаутів, що були, і що можуть продовжуватися, гостро постають проблеми енергозабезпечення, пошук оперативних екологічних засобів: сонячні панелі, збір дощової води тощо. Не менш важливими є освітні ініціативи з ознайомлення і навчання екологічним технологіям у різних сферах життя і роботи.

Екоспільноти виявилися досить стійкими і загартованими в умовах війни, зуміли не лише самі вистояти і розвиватися, а й допомагати іншим людям, бути

здіяними у суспільно значимі процеси. Можливо, це шлях для трансформації суспільної свідомості, екологічний поворот соціуму до природи, до органічного землеробства, до проблем з ресурсозабезпеченням в умовах постійних обстрілів, руйнувань, ресурсозбереженням і ресурсоощадливістю.

Заслуговує уваги і гідний великої шани досвід екопоселень на Харківщині. «Шість екопоселень на Слобожанщині в умовах війни не тільки продовжують своє існування на прифронтових територіях, але й активно розвиваються, впроваджують проєкти задля підтримки та підняття духу місцевого населення у важкій військовій час» [36]. Наприклад, пермакультурний центр «Живий Дім» у селі Дудківка створив цілу програму пізнавальних екскурсій, де знайомлять з кратерним садом, пермакультурною, з економними технологіями використання води. Також пропонувалися акції з відпочинком на природі, з апітерапією, були відновлені кілька будинків для житла. Також вони розробили терапевтичні заходи для реабілітації воїнів ЗСУ, для переселенців.

Ще один успішний приклад розвитку родинної садиби, господарства замкненого циклу у Чугуєвському районі. Йдеться про прифронтову місцевість і про втілені напрямки розвитку екогосподарства: пермакультура, розведення кіз, крафтове сироваріння, органічне землеробство, деревообробка, екобудівництво тощо. Варто звернутися окремо до поняття пермакультура, бо воно має філософсько-концептуальне значення для сучасних екопоселень і сучасної культури екологічного землеробства. На сайті, присвяченому проєкту впровадження і розвитку пермакультури знаходимо наступне визначення: «Пермакультура це підхід до проектування сталих систем і система ведення сільського господарства, що працює в гармонії з природними процесами, з мінімальними витратами праці і без шкоди для довкілля» [3]. Цей термін поєднує терміни «стала культура» і «стале сільське господарство» і виник як реакція на виснаження природних ресурсів через традиційну агрокультуру і необхідність

реноваційних технологій землеробства. Австралійці Б. Моллісон і Д. Холмгейн у 70-х роках ХХ століття запровадили курси природного дизайну, які згодом розширилися з землеробства до екологічних поселень. Цей рух став міжнародним, поширився і в Україні як прогресивна агрокультурна технологія.

«Філософія пермакультури базується на трьох етичних принципах: турбота про землю, турбота про людину, справедливий розподіл» [3]. З часом ця агростратегія трансформувалася у масштабний проєкт, що передбачає докорінно інше ставлення до довкілля, взаємин з ним, переосмислення землеробства, використання природних ресурсів, способу проживання на землі і т. п. У такому підході природа сприймається не як конкурент, а партнер, з допомогою якого можна не лише господарювати, а й творчо насичувати своє життя новими сенсами, отримувати економічне зростання і конкретний прибуток без шкоди навколишньому середовищу, без важкої праці і штучних засобів, за рахунок пізнання природних процесів, шанобливого ставлення до органічних перетворень, до усього сільськогосподарського простору. «Основним інструментом пермакультури є дизайн, функціональна організація простору. Вміння виявляти та встановлювати зв'язки із усіма елементами навколишнього середовища дозволить гармонійно облаштувати ділянку. Навчитися такому дизайну можна на щорічному сертифікаційному курсі пермакультурного дизайну» [3]. Пермакультура передбачає динамічне і збалансоване поєднання власне роботи на землі, творчості і життя, що дає неабиякі етичні винагороди, естетичне задоволення, економічний зиск та екологічний ефект.

В Україні ця концепція знайшла багатьох прихильників, що втілюють ці ідеї у свою екопрактику, поширюють пермакультуру, знайомлячи зацікавлених і далеких від сільського життя людей, розвиваючи та адаптуючи основні її принципи до українських реалій.

В Україні можна спостерігати парадоксальний ефект. Війна, здавалося б, змушує поставити екологічні рухи на паузу на невизначений час В умовах

військових дій, непрогнозованих масових обстрілів, руйнувань енергооб'єктів, інфраструктури, житлових масивів, вбивств і поранень мирного населення, бойових втрат, пожеж, що знищують цілі поселення, ферми, землеробські господарства, тварин, знищують ліси і все живе довкола і багатьох інших трагічних наслідків війни, людина мала переживати тотальну депресію, суїцидальні настрої, втрату сенсів і цілей. І частина людей саме так сприймає війну. Все ж, більшість, навпаки, продовжує жити, наповнювати потрібними справами і цінними переживаннями своє щоденне життя. І екологічна проблематика у цьому складному строкатому екзистенційному процесі займає важливе місце, можливо, навіть більше, ніж до війни. Усвідомлене проживання кожної миті, кожного дня, якого завтра може не бути, вибудовування більш глибоких психологічно стосунків, спілкування, ставлення не лише життя власної сім'ї, а інших людей, більше того, тварин, домашніх улюбленців, загалом природи, цінування органічних осередків, плекання довкілля виходить на інший світоглядний рівень. Екологічне мислення конкретизується у безпосередніх справах і вчинках, пов'язаних з буденними звичками: свідоме споживання, мінімізація сміття, енергозберігаючі технології в умовах масового відключення електроенергії, економне ставлення до водних запасів, децентралізація водопостачання, органічне землеробство, розвиток промислів (крафтів). Часто йдеться не про радикальні і масштабні проекти, а про якусь майже «фізіологічну духовність» буденного існування, загалом екологічне мислення, екологічне переосмислення багатьох не-екологічних звичок мирного часу. Тобто людина не просто виживає, щоб вижити, як це не парадоксально. Людина виживає, щоб жити, вбачати цінність життя в довколишньому світі, у природі, відчувати дивовижну взаємозалежність людини і довкілля, психологічного стану і суспільних подій. Відбувається процес становлення нового типу свідомості, іншого усвідомлення життя і його сенсу у даний момент.

М. Залевський зазначає, що, справді, життя в поселеннях не лише не зупинилося, не стихилося, а навпаки, активізувалося, привабило значну кількість

переселенців залишитися. Дехто з ВПО надав перевагу мешкати в екопоселенні перед виїздом за кордон. Це оптимістична тенденція. Крім того, «творча креативна аудиторія з міст перебралася в села і хутори, подалі від сирен, обмежень і комендантських годин. Ми розуміємо, що деякі поселення в регіонах центральної і західної України будуть тільки зростати» [46]. Така ситуація змінює самі екопоселення, формуючи між ними конкуренцію, спонукаючи змінюватися, адаптуватися до нових людей та обставин, змагаючись за гранти, збільшуючи територію, площі під землеробство, урізноманітнюючи крафтовий бізнес, вдосконалюючи інфраструктуру, пропонуючи диференційовані умови життя та самореалізації.

Відмінність українського досвіду розвитку екопоселень від світового, зокрема європейського, у тому, що на Заході цей процес бу досить тривалим і поступовим: накопичувався певний досвід, апробувався, почасти ставав частиною колективної практики. В Україні ще до війни темпи становлення екоспільнот були стрімкішими, ніби наздоганяли попередників, хоча розвивалися своїм шляхом, ґрунтуючись на місцевій ментальності, локальних особливостях і традиціях землеробства, ремесел, автентичного способу життя, ціннісних установок. Війна ж скоротила процес створення поселення, змусила швидко адаптовуватися до непередбачуваних змін і не завжди позитивних обставин. І це виявилось надзвичайно конструктивним чинником для українських екосіл, часовий проміжок між народженням певної ідеї і її реалізацією скорочується до кількох днів чи тижнів, якщо раніше на це потрібно було роки.

Сьогодні екопоселення концентруються навколо якогось природнього об'єкту, він стає точкою відліку для багатьох циклів: виробничих, інфраструктурних, туристичних, освітніх, мистецьких тощо. Часто його називають «якірний об'єкт» (М. Залевський). Наприклад, «ріпа може стати брендом для Цвітного. Бджоли осмії — проєкт-символ для поселення Роси. В Мотижині — джерела. Привабливість поселення також формують привабливі місця, які знаходяться по сусідству. В Буді — тисячолітній дуб Залізняка, в Буші — трипільське городище. В Теплій горі — Писаний камінь і Лада, древні капища. Ці місця можна як бренд транспортувати за кордон, як це робить,

наприклад, Даманхур чи Тамера. Логістично на заході країни — Тепла гора знаходиться на перехресті між Румунією та Угорщиною. Прекрасне місце для проведення тренінгів транскарпатської інтеграції Bridgedale» [46].

Війна принесла величезні руйнування, у тому числі екопоселень у регіонах, де були чи активно тривають бойові дії. На звільнених територіях, де відносно безпечно, відбувається відновлення, реноваційні процеси. Це своєрідний креативний простір, можливість для самореалізації фахівців у різних сферах, у тому числі у зеленій (здоровій, біофільній) архітектурі, пармакультурному дизайні, альтернативних та інноваційних технологій. Причому і для вітчизняних, і для закордонних спеціалістів та екологічних ініціатив. Крім того, це вікно для приваблення інвестицій, грантів, фінансування від місцевих громад, з державного бюджету. Так війна і руйнування, як це не парадоксально, стають вікном можливостей, варто лишень відповідально, творчо та адекватно ними скористатися і реалізувати і в межах окремих поселень, і в контексті цілої країни. Важливо комунікувати, поширювати інформацію про реальний стан в українських поселеннях, про війну і її деструктивні наслідки, про необхідність відбудови і формування екологічної свідомості та філософії усвідомленого життя. Слід залучати волонтерів, у тому числі з-за кордону, вести просвітницьку роботу серед населення, органів влади, благодійних фондів та організацій. Націлення на тривале відновлення і масштабні програми екологічної діяльності потребує реальної стратегії, конкретних планів її здійснення з зануренням безпосередньо у фінансові питання, законотворчий процес, тренінгові сесії і т. п.

Зрештою, війна виявила і показала важливість українського досвіду екоактивності, продемонструвала культурний спадок, історичну значимість українців у Європі та світі. Варто фахово підтримувати цей дискурс, формувати глибокі знання про різні періоди становлення нації на наших землях, презентувати наші життєві практики, їхню екоцентричну природу та екологічну перспективу.

Розвиток екопоселень як важливих чинників трансформації сучасного суспільства, зміни суспільної свідомості у напрямку їх екологізації під час війни є

реальним і необхідним. Він є частиною мотивацій у боротьбі з розійською агресією, що щитить усе живе, випалює дотла землю, вбиває безжально людей, тобто обнуляє усі світоглядні гуманістичні надбання людини, тим самим піддаючи сумніву цінність самого життя на землі. Екологічні питання у такому контексті набувають глобального та кніверсального (загальнокультурного) статусу.

Якими ж є перспективи екопоселень в Україні, які нові концепції свого розвитку вони можуть запропонувати, які умови для їх реалізації вони здатні створити? Отож, майбутнє за «новим концептом регенеративного управління земельними ресурсами», на думку Максима Залевського. Ентузіазм очільника Мережі екопоселень вражає. Незважаючи на колосальну кількість проблемних питань, пов'язаних із організацією, власне, в середині самої мережі, з війною, з переселенням біженців і їхнім облаштуванням на нових територіях, Залевський встигає формувати амбітні стратегічні цілі не лише для українського екоруху, а для українського суспільства, його передової та освіченої частини, налаштованої на екологічну культуру аудиторію. Перспективу він вбачає у регенеративних хуторах, що передбачає невелику кількість сімей на великих площах землі – «багато землі – мало людей». «Ці землі можна відвести під напрямок регенеративного відновлення. Бо фактично це рукотворні екостистеми з лісосадами і озерами. Поряд можуть бути землі чи великі ставки які можна відвести під ландшафтні заказники чи водно-болотні біосферні парки» [16].

Також йдеться про карбонову економіку (у контексті екологізації та декарбонізації промислового виробництва, використання парникових ефектів), криптоекономіку, таймшеринг - розподіл часу користування нерухомістю серед групи людей, які вирішують коли кожен з них буде нею користуватися. Також можливі тимчасові поселення тематичних спільнот, що орендували б на певний час хутір. І такі приклади вже є на Теплій горі. Більше того, координатор екопоселень прогнозує потенційні зібрання прихильників мережевих держав і децентралізованого управління, і він не вважає це «утопією без майбутнього». На його думку, це шлях модернізації, без якого це майбутнє неможливе: Україна

демонструє світові можливість нової моделі суспільства у вигляді мережевих локацій з екологічною економікою: «ми освічені і вмотивовані. У нас децентралізована мережа з десятків локації, які легко перейдуть у сотні. З десятилітньою власною історією, розробками і надбаннями в регенерації просторів з деградованого поля у живу квітучу оазу. Ми повністю в контексті. Тож працюємо. Попереду багато роботи. І ми знаємо що робити далі» [16].

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження ми прийшли до наступних висновків.

Наростаючі негативні процеси дисбалансу між людиною і біосферою внаслідок техногенного впливу змушує глобально переосмислювати екологічні питання, формувати екоорієнтовану етику взаємодії з природою, впроваджувати ресурсозберігаючі інноваційні технології та альтернативні стратегії життя у гармонії з довкіллям. Етична екологічна культура та екоцентричний світогляд є оптимальною моделлю подолання цього дисбалансу і невід’ємним компонентом соціального буття. Принцип загальної вітальної відповідальності, будучи антитезою споживацьким ідеалам, передбачає моральні цінності людини як частини природного цілого, де гуманістична заповідь «не вбий» стосується не лише ближнього, а й глобальної екосистеми.

Екологічні тенденції в архітектурі виникають у кінці XIX століття. Одним з найвідоміших представників цього напрямку був Ф. Райт. Його органічна архітектура базувалася на наступних чинниках: людина, функціональне призначення будівлі, природне оточення. Крім орієнтування на комфорт людини і її психологічні особливості, будинок мав бути органічно вписаний у навколишній ландшафт, оточуючий простір і виконаний з максимально натуральних матеріалів. Одним із перших теоретиків напрямку екологічності в архітектурі був італійський архітектор П. Солері, що запропонував поняття аркології і футурологічного проєкта міста Аркосанті – концепції, що синтезує архітектуру та екологію. Та найбільшого розвитку органічна архітектура набула у другій половині XX століття, коли екологічні питання змусили суспільство переглянути ставлення до природи, довкілля, людини. Йдеться про конкретні урбаністичні програми оптимізації міської екології, запобігання надмірного забруднення міст, енергозощаджуючі технології, екологічну сміттєпереробку, альтернативні види транспорту, реформу

житлової і промислової забудови, інфраструктури тощо. Зрештою, людина втомлюється від типових архітектурних і містобудівних проєктів, що у першій половині ХХ століття було оптимальним вирішенням багатьох міських, соціальних проблем. Вона знову звертається до давнього традиційного – духовного і матерального – спадку, і не лише в архітектурі.

Гармонія людини з природою, їх збалансована взаємодоповнюваність, осмислення світу як цілісного феномену, у котрий вписана людина, стають одними з важливих у містобудуванні та архітектурі. Екологічна мотивація спричиняє прогресивні зміни та інноваційні технології у цих сферах. Формується нова екологічна парадигма– екоцентризм.

Однією з основних тенденцій нової екологічної культури є поява і зростання розгалуженої мережі екопоселень. Перші сучасні екопоселення (первинна назва – екосело) з'явилися у Західній Європі в 60-х роках ХХ століття. Такі невеликі самоорганізовані екологічні поселення, як правило, функціонують у близькому контакті з природою, сповідують енергоефективні (альтернативні) технології, екологічний транспорт, організовують життєвий цикл як закриту екосистему, здатну задовільняти усі вітальні потреби, - живуть усвідомленим життям, цінуючи й оберігаючи довкілля, як природне, так і духовне. Часто представники цих поселень є симпатиками різних духовних практик. Часто екоспільноти є частиною програм сталого розвитку, екологічні моделі яких передбачають збалансований розвиток цивілізації та екопоселень.

В Україні на сьогодні майже кожна область має екопоселення різних типів. У 2018 році була створена ГО «Глобальна мережа екопоселень в Україні», головна мета якої, - об'єднувати та сприяти розвитку екопоселень та інших сталих спільнот в Україні для поширення екологічних цінностей та філософії усвідомленого життя в суспільстві. Екопоселення – це спільнота людей, що живуть «екосвідомим життям» і створюють альтернативні моделі життя, стійкі стратегії існування, засновані на автономності, екологічній свідомості, самодостатності.

На сьогодні українські екоспільноти значною мірою інтегровані і в міжнародні організації екопоселень. Це має позитивний вплив на розвиток і самих екопоселень, і на становлення екологічної культури, і інноваційних екологічних ініціатив. Гранти і фінансова підтримка допомагає не лише вести просвітницьку роботу (тренінги, воркшопи, курси, вебінари, конференції), а й сприяє підйому самої мережі екопоселень і реалізації креативних екоідей.

Україна стає однією з передових країн у глобальному екологічному русі. Вона не лише запозичує закордонний досвід екологічної (зеленої) архітектури та дизайну, екологічних поселень, інтегрується у міжнародний екологічний простір. Українська екоспільнота демонструє здатність до генерування власних оригінальних ініціатив. Така екологічна креативність українців зумовлена давнім світоглядним екоцентризмом, що реалізований у традиційній архітектурі, у налаштуванні на гармонію з природою і довколишнім ландшафтом, бережливим і шанобливим ставленням до оточуючого світу. І сьогодні наше завдання відроджувати ці практики і на їхній основі створювати нові екологічні стратегії життя. Війна змусила радикально переорієнтувати мережу екопоселень. Вже з перших днів війни організація екоспільнот GEN Ukraine зосередила усі свої зусилля на програму «Зелена дорога екопоселень» - мережа прихистків для внутрішньо переміщених осіб в сільській місцевості. Переселенці часто долучаються до екоактивності, відновлюють закинуті будинки, хутори, села, займаються екологічною агрокультурою, реновують давні промисли і ремесла.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аркологія. URL:
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F>
2. Аркосанті. URL:
<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%80%D0%BA%D0%BE%D1%81%D0%B0%D0%BD%D1%82%D1%96>
3. Базові поняття. ГС «Пермакультура в Україні». URL:
<https://www.permaculture.in.ua/index.php/uk/navchannia-ua/bazovi-poniattia-ua>
4. Беленька О. Френк Ллойд Райт: батько «органічної архітектури». URL:
<https://yourforest.ua/uk/frenk-lloyd-rayt-otec-organicheskoy-arhitektury>
5. Білявський Г. О., Фурдуй Р. С., Костіков І. Ю. Основи екології. К.: Либідь, 2005. 408 с.
6. Вечерський В. В. Архітектура органічна. URL:
<https://vue.gov.ua/%D0%90%D1%80%D1%85%D1%96%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0>
7. Володимир Іванович Вернадський — вчений, організатор науки, політик, публіцист. Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. К.: Інститут історії України НАН України, 2013. Вип. 18. 384 с.
8. Гой Б. В., Катола Х. О. Розвиток поняття «зеленої архітектури» в сучасному проектуванні та будівництві. URL:
<https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/may/16648/15.pdf>
9. Горбатенко В. Римський клуб і організація трансдисциплінарних проектів з довгострокового прогнозування глобальних проблем. Політичний менеджмент. 2012. № 3. С. 52-64 URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/gorbatenko_rymskyi.pdf

10. Деркач В.Л. Людина і природа: Міфи сучасної свідомості та проблема збереження довкілля// Філософська думка. 2000. № 3. С.75-79
11. Дида І. А. Екологічні основи традиційної української архітектури. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2009. 332 с
12. Дида І. А. Роль та місце природи в архітектурі України. С. 317-323. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/1006821f-2fb7-4eae-8d94-9de2f7452d9e/content>
13. Екологічні організації на міжнародній арені. URL: <https://artius.ua/novini/statti/ekologichni-organizacii.html>
14. Екосела. URL: https://www.ekoselo.eu/ekoselo_subory/%D0%97%D0%9C%D0%86%D0%9D%D0%98%20%D0%A1%D0%92%D0%9E%D0%AE%20%D0%93%D0%A0%D0%9E%D0%9C%D0%90%D0%94%D0%A3%20%E2%80%93%20%D0%9F%D0%9E%D0%91%D0%A3%D0%94%D0%A3%D0%99%20%D0%95%D0%9A%D0%9E%D0%A1%D0%95%D0%9B%D0%9E.pdf
15. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. Київ. Факт. 2001
16. Залевський Максим (Maksym Zalevskiy). URL: <https://www.facebook.com/maxzalevski>
17. Запольський А. К., Салюк А. І. Основи екології. К.: Вища шк., 2005. 384 с.
18. Запорожан В. М. Ноосферне мислення Вернадського. URL: <https://amnu.gov.ua/noosferne-myslennya-vernadskego/> (4.07. 2019)
19. Концепція сталого розвитку (англ. sustainable development). URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
20. Крисаченко В. С. Екологічна культура. Теорія і практика. К., Заповіт, 1996

21. Лінда С. М., Досяк І. Формування і розвиток екологічного мислення в архітектурі та містобудування. Містобудування та територіальне планування, К.: КНУБА, 2013. Вип.47. С.387-391. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&I
22. Матвеева О. В., Матвеев В. В. Взаємозв'язок органічної архітектури із філософією обміну речовин. Науковий вісник будівництва. 2021. Т. 106. № 4. С. 2221114-220
23. Мах У. І. Екологічна етика благоговіння А. Швейцера. URL: <http://narratif.primordial.org.ua/mah02.htm>
24. Місце екологічних проблем серед глобальних проблем людства. URL: <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/Cidorenko/Cid-ekol-7.html>
25. Олійник О. П., Чопик Ю. М. Розвиток органічної архітектури на сучасному етапі. Теорія і практика дизайну. Дизайн архітектурного середовища. Вип. 18. 2019. С. 82-88. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/296374537.pdf>
26. Паламарчук О. М. Екологічна свідомість: процес виникнення та динаміка розвитку. URL: http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2003_01/sb01_49.pdf
27. Природа у японській культурі. URL: <https://www.nihonbu.club/2017/10/24/nature-in-japanese-culture/>
28. Пристай Д. Тренд на еко. Як люди намагаються подружити природу і місто. URL: <https://susplne.media/culture/64898-trend-na-eko-ak-ludi-namagautsa-podruziti-prirodu-ta-misto/> (23.09.2020)
29. Проект Венера пропонує новий дизайн міст та суспільства. URL: <https://ecotechnica.com.ua/uk/arkhitektura/proekt-venera-predlagaet-novyj-dizajn-gorodov-i-obshchestva> (28.02.2017)

30. Проект Венера. URL: https://drama.kropyva.ch/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%94%D0%BA%D1%82_%D0%92%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B0
31. Римський клуб. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B8%D0%BC%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BB%D1%83%D0%B1
32. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або принципи політичного права. Київ: Port-Royal, 2001. 349 с.
33. Селіхова Я. В. Історичний аналіз розвитку енергоефективних екологічних поселень. Класифікація та приклади. Комунальне господарство міст. 2021. Том 3. Випуск 163. С. 22-29
34. Сергієнко А. «Екопоселення – це альтернатива усьому». Інтерв'ю із президентом GEN Ukraine Максимом Залевським. URL: <https://speka.media/ekoposelennya-ce-alternativa-v-usyomu-intervyu-iz-prezidentom-gen-ukraine-maksimom-zallevskim-9qyegk> (24 .04.2024)
35. Соболев О. М. Постмодерн і майбутнє філософії. К., Наукова думка. 1997
36. Спільнота харківських поселень.: життя на фронтірі. Рідний. 2024. № 1. С. 1-5
37. Сталий розвиток. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA
38. Сталий розвиток. URL: <https://www.ecolabel.org.ua/stalij-rozvitok>
39. Сучасне проектування – стилі та напрямки: органічна архітектура. URL: <https://konst.com.ua/our-blog/organic/>
40. Сучасні екопоселення – це як мікроміста. URL: <https://politcom.org.ua/suchasni-ekoposelennja-ce-jak-mikromista> (7.01.2022)

41. Українські екопоселення: ліжка з сіна, їжа з лопухів і щасливі люди. Фото. URL: <https://life.pravda.com.ua/travel/2009/06/22/21907/> (22.06.2009)
42. Фенчук О. Т. Формування та розвиток екологічних поглядів в сучасній архітектурі. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. 2022. Випуск 64. С. 134-146. URL: <http://archinform.knuba.edu.ua/article/view/267475/263332>
43. Франчук С. Екологічне будівництво: реалії, витрати, сертифікація. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2020/09/30/665731/> (30.09.2020)
44. Шелер М. Сутність моральної особистості. Сучасна зарубіжна філософія. Течії і напрями. Хрестоматія. К.: Ваклер, 1996. С. 9-30.
45. Що таке екопоселення. URL: <https://www.kyivcity.top/?p=5980> (1.08.2020)
46. Як розвивати екопоселення. URL: <https://agroportal.ua/blogs/yak-rozvivati-ekoposelennya> (20.06.2022)
47. Gilman, Robert. (1991) "The Eco-village Challenge." Living Together Summer 1991.
48. Kirby, Andy. (2003) "Redefining social and environmental relations at the ecovillage at Ithaca: A case study." Journal of Environmental Psychology 23:323–332.
49. Koh J. Ecological design: a post-modern design paradigm of holistic philosophy and evolutionary ethic. Landscape Journal, 1982. 1 (2), С. 76-84. URL: <http://www.jstor.org/stable/43322596>
50. Kozeny, Geoph. 2005a. "In Community, Intentionally." Pp. 12–17 in Communities Directory: A Comprehensive Guide to Intentional Communities and Cooperative Living

51. GEN

Ukraine/

URL:

<https://genukraine.com.ua/index.php/uk/><https://genukraine.com.ua/index.php/uk/>

52.Schafer R.M. The soundscape: Our sonic environment and the tuning of the world. Rochester: Destiny Books, 1993. 320 p.